

**Національний університет цивільного захисту України
Кафедра загальної психології**

**ОСНОВИ
ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПРАКТИКИ**
Курс лекцій

Харків – 2012

Рецензенти: **Павлік О.М.**, кандидат психологічних наук, доцент кафедри педагогіки та психології Харківської державної академії фізичної культури;
Лебедева С.Ю., кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник, начальник НДЛЕ та КП НУЦЗУ.

Сергієнко Н.П.

Основи психологічної практики: Курс лекцій. – Х.: НУЦЗУ, 2011. – 84 с.

У даному навчальному виданні розкриваються основні поняття видів професійної діяльності психолога, відображені основні завдання, дається опис конкретних проблем та нормативних вимог стосовно до особистості й діяльності практичного психолога.

Мета даного курсу лекцій – створення умов для курсантів (студентів та слухачів) з вироблення професійного стилю, професійних можливостей, визначення шляхів професійного росту, які їм знадобляться, коли вони стануть фахівцями в галузі психологічної допомоги.

Курс лекцій призначений для курсантів (студентів, слухачів), може стати корисним для викладачів психологічних факультетів вузів.

ЗМІСТ

Розділ 1. Історія розвитку і основи завдання психологічної практики	5
Лекція 1. Загальні положення психологічної практики	
1.1. Поняття про психологічну практику	5
1.2. Структура сучасної психологічної науки	7
1.3. Основні форми психологічної практики	9
1.4. Напрямки діяльності практичного психолога	10
Лекція 2. Модель професійної діяльності практичного психолога	13
2.1. Основні вимоги до особистості й професійної діяльності практичного психолога	13
2.2. Загальні принципи й правила роботи практичного психолога	14
2.3. Основні якості професійної діяльності психолога	19
Лекція 3. Професійна діяльність психолога в структурі МНС	24
3.1. Психологічна служба в структурі МНС	25
3.2. Психологічна допомога в екстремальних ситуаціях	29
Лекція 4. Психологічні основи професійної соціальної роботи	32
4.1. Професійна соціальна робота та негативні стереотипи масової свідомості	33
4.2. Основні принципи соціальної роботи	38
4.3. Професіограма діяльності соціального працівника	44
4.4. Роль психології і психологічної допомоги в соціальній роботі	49
Розділ 2. Основні види професійної діяльності практичного психолога	54
Лекція 5. Психодіагностика як основа практичної діяльності практичного психолога	

5.1. Загальне подання про психодіагностику	55
5.2. З історії розвитку психодіагностики	57
5.3. Професійно-етичні аспекти психодіагностики	60
5.4. Одержання психологічної інформації в роботі психодіагноста.	62
Лекція 6. Психологічне консультування в діяльності практичного психолога	65
6.1. Особливості й види психологічного консультування	66
6.2. Мета й завдання психологічного консультування	69
6.3. Інтерв'ю як основний метод психологічного консультування	72
Лекція 7. Психокорекція як напрямок у діяльності практичного психолога	76
7.1. Особливості й види психокорекції	77
7.2. Принципи психокорекційної роботи	80
7.3. Мета й завдання психокорекційної роботи	
7.4. Види корекційних програм	

РОЗДІЛ 1. ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ І ОСНОВНІ ЗАВДАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПРАКТИКИ

Лекція 1

Загальні положення психологічної практики

План лекції

- 1.1. Поняття про психологічну практику.
- 1.2. Структура сучасної психологічної науки.
- 1.3. Основні форми психологічної практики.
- 1.4. Основні напрямки діяльності практичного психолога.

Література

1. Абрамова Г.С. Практическая психология: Учебник для вузов. – 4-е изд., перераб. и доп. – М.: Академический проект, 2000. –512с.
2. Болотова А.К., Макарова И.В. Прикладная психология: Учебник для вузов. - М.: Аспект –пресс, 2001. –383с.
3. Тутушкина М.К. Практическая психология. – Санкт-Петербург, 2001. – 386с.

Основні поняття: психологічна практика, об'єкт та предмет практичної психології, структура, форми психологічної практики, основні напрямки діяльності практичного психолога.

1.1. Поняття про психологічну практику

У новому сторіччі увагу людей усе більше привертають науки пов'язані з людиною. Учені пророкують, що особливу роль буде відігравати психологія – наука про внутрішній світ і духовний розвиток людини.

Наше складне й різноманітне життя постійно ставить перед людиною масу проблем як професійних, так і особистих. Вони випадково переплітаються, і людина шукає вихід із суперечливих життєвих ситуацій, що створилися. Як же їх знайти? Можливо методом проб та помилок, але це найбільш складний шлях, який веде до величезних нервово-психічних витрат. Найкраще йти шляхом самоаналізу своєї поведінки й поведінки іншої людини, передбачення наслідків своїх вчинків і відносин з іншими людьми, формування вмінь управляти своєю поведінкою, емоціями й спілкуванням. У цьому нам може допомогти психологічна підготовка.

Психологія в буквальному значенні цього слова - наука про душу, історія її як вивчення душі людини, її психічного світу методом самоспостереження й самоаналізу виходить далеко із глибини століть філософського і медичного вчення. Психологія як самостійна наука утвердилася після того, як одержала експериментальну базу й природничо-наукову фізіологічну основу.

Датою початком наукової психології вважається 1879р., коли в Лейпцизі була відкрита Вундтом перша психологічна лабораторія. Шлях розвитку наукової психології був не простим, він відображає різноманітність й складності практики й життєдіяльності людей. На початку розробки психологія носила суто теоретичний характер, але потім, особливо у зв'язку з розвитком виробництва й техніки, усе більше й більше висувалися практичні проблеми, які необхідно було вирішувати психології (працездатність, взаємовідносини в групі, мотивація поведінки й т.д.).

У середині двадцятого століття спостерігається активний процес диференціації психології на численні галузі: вікова, медична, інженерна, соціальна, педагогічна, космічна й т.д.

Розвиваючись як теоретична наука, психологія все ближче й ближче підходить до практики. Виникає необхідність в інтеграції знань із різних галузей психології для вирішення життєво-важливих проблем конк-

ретних людей. Це призводить до появи нового напрямку в психологічній науці – *практичної психології*.

У чому ж суть і особливості практичної психології?

Відомі психологи Ю.Забродін і В.Новіков відзначають, що розходження теоретичної (науково-дослідної) і науково-практичної психології полягає, насамперед, в предметі й об'єкті вивчення. Науково-практична психологія (завжди) має справу з реальним об'єктом, у якому є все: і особистісна структура, і система функціональних і психічних станів зі своєю динамікою.

Розуміння природи реального об'єкта при роботі практичного психолога повинне опиратися не тільки на певне предметне подання, що є в психологічній науці (або її галузі), але й на ту реальність, у яку включений цей об'єкт, тобто людина.

Отже, у центрі уваги практичної психології повинна стояти реальна жива людина з усіма її особливостями, яка включена в реальну сферу життєдіяльності (професійну, побутову й особистісну) і наповнена різними життєвими проблемами, які можуть її радувати й засмучувати.

Завдання психології й психологів – допомогти людині розібратися в собі, у своїх складних проблемах і знайти раціональний вихід зі сформованих ситуацій без значних нервово-психічних напруг.

У цьому суть *практичної психології*, що розуміється нами як інтеграція знань і методів з різних галузей психології з метою рішення проблем, що виникають у людини в різних сферах її життєдіяльності.

Психологічна практика – цілеспрямоване досягнення практичних результатів на основі використання спеціальних психологічних знань.

1.2. Структура сучасної психологічної науки

Аналіз стану сучасної психології дозволяє досить чітко розділити її на чотири основних розділи: академічну, прикладну, практичну психологію та психотехнологію, кожна з яких реалізує власні цілі й вирішує свої завдання.

Академічна психологія прагне розкрити загальні, основні закономірності й механізми формування, розвитку й функціонування психіки людини у всій її розмаїтості.

Предметом психології є психічна реальність, виражена в різних формах психічних явищ (у процесах, властивостях, станах психіки).

Головне завдання – одержання суб'єктивних, правдивих знань про психологічну реальність, подолання суб'єктивного погляду дослідника на особливості й закономірності психіки, надуманості й неточності в описі психологічних явищ.

Галузями академічної психології є загальна психологія, історія психології, експериментальна психологія, диференціальна психологія, зоопсихологія, порівняльна психологія, патопсихологія.

Прикладна психологія являє собою психологічне забезпечення різних соціальних сфер – виробництва, освіти, спорту, політики, права.

Галузі: психологія праці, інженерна, спортивна, юридична, педагогічна, військова, політична й соціальна психологія. Прикладні галузі психологічної науки обов'язково містять у собі теоретичну й практичну частини.

Завдання: формування й розвиток соціальних і професійно важливих психологічних властивостей особистості, визначення тих психологічних властивостей і характеристик особистості, які дозволяють їй найбільш продуктивно виконувати ті або інші соціальні функції або види професійної діяльності.

Практична психологія спрямована на створення особливої психологічної практики, на надання психологічної допомоги й психологічних послуг (психотерапія, психокорекція, психопрофілактика, психологічне консультування, психореабілітація).

Основні *завдання* пов'язані з розробкою засобів для надання психологічної допомоги людині у вирішенні її проблем, для проведення соціально-психологічної реабілітації.

Розвиток практичної психології можливий за декількома напрямками:

– перший напрямок розробляє засоби для зміни самої особистості з метою забезпечення її адаптації до вже сформованих умов життєдіяльності й підвищення всіх форм її активності.

– другий напрямок розробляє шляхи, характер і способи зміни умов життєдіяльності особистості.

Психотехнологія – це розділ психології, що розробляє принципи й методи цілеспрямованого формування бажаних якостей і властивостей психіки людини.

Основне *завдання* – розробка засобів для цілеспрямованої зміни або формування психіки людини, для її вдосконалювання, забезпечення найбільш повної реалізації реальних і потенційних можливостей особистості, для її відновлення після негативних соціальних впливів або складних критичних життєвих ситуацій.

1.3. Основні форми психологічної практики

Аналіз різних форм психологічної практики пропонує наявність критеріїв, за допомогою яких можна буде виділити основні форми психологічної практики:

1. Чи є психологічна практика нейтральною стосовно особистості психолога або змінює його (інтенсивність взаємодії психолога із клієнтом).

2. Психологічна практика націлена на зміну психіки іншої людини за її згодою співробітництвом із психологом, або зміна психіки повинна бути досягнута без згоди індивіда (маніпулятивний характер психологічної практики).

3. Психологічна практика припускає зміну психіки учасників взаємодії на доособистісному рівні, або на рівні особистості (глибина й масштаб зміни психіки індивіда).

4. Чи спрямована активність психолога на іншого індивіда або на самого себе.

Згідно з цими критеріями виділяють наступні *форми психологічної практики*:

1. Психологічна практика без зміни психіки учасників (діагностика, експертиза, профорієнтація й ін.).

2. Зі зміною психіки тільки в одного партнера по взаємодії (психокорекція, ідеологічні війни, рекламна кампанія, виборні технології, пропаганда, релігійна та культова практика, інформаційні технології).

3. Зміна психіки тільки в психолога (аутотренінг Шульца, медитації, самоспостереження й самоконтроль).

4. Зі зміною психіки у психолога й у клієнта (тренінг, психотерапія, корекція).

1.4. Основні напрямки діяльності практичного психолога

Серед різноманітних напрямків діяльності практичного психолога виділяють наступні:

1. Надання клієнтові допомоги через повідомлення йому об'єктивної психологічної інформації. Цим займається **психодіагностика** – один з напрямків практичної психології. Особливість цього виду допомоги полягає в тому, що психолог відповідає за вірогідність інформації й форму її повідомлення клієнтові. Клієнт же сам виробляє відношення до цієї інформації й сам ухвалює рішення щодо її використання. Таким чином, психодіагностична робота практичного психолога передбачає вибір методу або конкретної методики дослідження, що максимально відповідає цілям і завданням дослідження.

2. **Психологічна корекція** припускає організаційний вплив на клієнта з метою зміни показників його активності й відповідності з віковою нормою психічного розвитку. Психолог працює з такими поняттями як вікова норма освоєння якогось виду діяльності (читання листа) і індивідуальний темп її освоєння.

Отримання психологічної допомоги полягає в тому, що для клієнта розробляється індивідуальна програма засвоєння якогось виду діяльності відповідно до суспільних вимог до неї.

3. **Психологічне консультування** як вид психологічної допомоги адресовано психічно нормальним людям для досягнення ними цілей особистісного розвитку. Ціль психологічного консультування – забезпечення людини продуктивним існуванням у конкретних обставинах її життя.

4. **Психотерапія** як вид психологічної допомоги припускає активний вплив психотерапевта на особистість клієнта. Клієнт психотерапевта - це людина, що вимагає реконструкції її особистості. У психотерапії відповідальність за реконструкцію особистості клієнта несе психотерапевт і практично завжди психотерапія здійснюється на тлі медикаментозного впливу на клієнта й виступає як допоміжний метод лікування.

5. **Психопрофілактична робота** пов'язана із наданням необхідних психологічних знань тим, хто в першу чергу їх потребує (батькам, учите-

лям, учням, працівникам соціальних служб і ін.), з метою попередження можливих порушень психологічних умов розвитку й підвищення рівня психологічної компетенції.

Галузі застосування психологічної допомоги:

- психологічний розвиток дитини;
- проблеми підлітка;
- шлюб і родина;
- проблема психологічного й особистісного рівня;
- психологічна допомога вмираючим і психотерапія горя;
- проблеми літнього віку;
- місця позбавлення волі, казарми й студентські гуртожитки;
- психологічна допомога й підтримка в кризових ситуаціях;
- шкільне консультування;
- профконсультування;
- управлінське консультування.

Широке впровадження психології в практику закономірно сприяло до розвитку таких галузей, як:

- психологічна служба в школі;
- психологія управління;
- психологія надзвичайних ситуацій;
- індивідуальне й сімейне консультування;
- профорієнтація й профвідбір.

Висновок

Психологічна практика – цілеспрямоване досягнення практичних результатів на основі використання спеціальних психологічних знань.

Завдання психології й психологів – допомогти людині розібратися в собі, у своїх складних проблемах і знайти раціональний вихід із сформованих ситуацій без значних нервово-психічних напруг.

Запитання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте сучасний стан розвитку психологічної науки.
2. Назвіть основні розділи сучасної психологічної науки.
3. Дайте визначення основних форм психологічної практики.
4. Назвіть основні напрямки діяльності практичного психолога.

Лекція 2

Модель професійної діяльності практичного психолога

План лекції

- 2.1. Основні вимоги до особистості й професійної діяльності практичного психолога.
- 2.2. Загальні принципи й правила роботи практичного психолога.
- 2.3. Основні якості професійної діяльності практичного психолога.

Література:

1. Абрамова Г.С. Практическая психология: Учебник для вузов. – 4-е изд., перераб. и доп.– М.: Академический проект, 2000. –512с.
2. Болотова А.К., Макарова И.В. Прикладная психология: Учебник для вузов. - М.: Аспект –пресс, 2001. –383с.
3. Тутушкина М.К. Практическая психология. – Санкт-Петербург, 2001. – 386с.
- 3.Немов Р.С. Психология: В 3 кн. – 4-е изд. - М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2003. – 362с.
4. Крилов А.А., Маничев С.А. Практикум по общей экспериментальной и прикладной психологии. – Спб.: Питер, 2003. – 560с.

Основні поняття: професійна діяльність, компетентність, чесність, відповідальність, основні якості кваліфікованого та некваліфікованого психолога.

2.1. Основні вимоги до особистості й професійної діяльності практичного психолога

Психологом є особа, що має спеціальну психологічну освіту, підтверджену державним дипломом, і представляє науково-дослідну, навчальну, виробничу, лікувальну, кооперативну або іншу організацію.

Психолог повинен:

1. Брати активну участь у вирішенні питань наукового, соціального, виробничого життя.
2. Поліпшувати якість підготовки фахівців шляхом застосування психологічної профорієнтації, профконсультування, профвідбору, профнавчання й психопрофілактики.
3. Домагатися зниження плинності кадрів, формування стабільних колективів.
4. Розвивати теоретичне й методичне забезпечення психологічної науки.
5. Керуватися у своїй роботі етичними принципами й правилами, – законом «Не нашкодь».

Психолог має право:

1. Одержувати конфіденційну інформацію про психологічні властивості, особливості й стани людей.
2. Формулювати рекомендації з оптимізації діяльності робітників і фахівців і розподіл їх по робочих місцях.
3. Брати участь у роботі з удосконалювання методів виховання, навчання й впровадження їх у практику.

4. Брати участь у роботі прийомних, кваліфікаційних, атестаційних комісій.

5. Розробляти нові методи роботи психолога й одержувати авторські права на них.

2.2. Загальні принципи й правила роботи практичного психолога

Специфіка діяльності практичного психолога визначає важливість і необхідність дотримання принципів, основою яких є відповідальність і зобов'язання в професійних взаєминах з іншими людьми. У багатьох країнах світу існують етичні кодекси психолога, що регулюють його професійну діяльність. Порушення стандартів і вимог, що становлять дані кодекси, може призвести до позбавлення психолога ліцензії, диплома, права на надання психологічних послуг і ведення приватної практики.

На жаль, у нашій країні дотепер не розроблено чітко сформульованих прав і обов'язків, які визначали б міру відповідальності психолога-практика при рішенні професійних завдань. Цей факт відображає слабкість і недієздатність вітчизняних професійних співтовариств психологів на відміну, наприклад, від Американської асоціації психологів, готової надати теоретичну, методологічну, методичну допомогу, захист інтересів своїх членів у державних, судових і інших організаціях, а також уважно контролює дотримання прийнятого нею "Етичного кодексу". Проблема вітчизняної практичної психології полягає не тільки в роз'єднаності психологів і у відсутності єдиного формалізованого переліку принципів, що регулюють професійну діяльність, але й у тім, що в нашій країні ще немає детально розроблених процедур видачі ліцензій на здійснення приватної психологічної практики, а також не визначена форма й проведення державного контролю в цій сфері. Це призводить до того, що в практич-

ній психології в сфері психологічного впливу й корекції зустрічаються не тільки непрофесіонали й дилетанти, але й просто шарлатани.

Етика роботи психолога ґрунтується на загальнолюдських моральних цінностях. Передумови вільного й всебічного розвитку особистості і поваги до неї, зближення людей, створення справедливого гуманного, процвітаючого суспільства є визначальними для діяльності психолога. Етичні принципи й правила роботи психолога формулюють умови, при яких зберігаються й установлюються його професіоналізм, гуманність його дій, повага до людей, з якими він працює, реальна користь від його зусиль.

Треба відзначити, що спроби сформулювати основні етичні й професійні принципи роботи практичного психолога неодноразово здійснювалися у вітчизняній психології. Досить назвати роботи Дубровіної, Століна, Альошиної, Бурменської, Бодальова. Кожний з авторів указує на якісь специфічні функції й принципи діяльності психолога-практика в окремих галузях і напрямках психологічної служби.

У підручнику «Загальна психодіагностика», що вийшов за редакцією Бодальова й Століна, коротко сформульовані 10 основних, що відповідають міжнародним, професійно-етичних стандартів психодіагностичної роботи психологів:

- відповідальність;
- компетентність;
- етична і юридична правочинність;
- кваліфікована пропаганда психології;
- конфіденційність;
- благополуччя клієнта;
- професійна кооперація;
- інформування клієнта про цілі обстеження;
- морально-позитивний ефект дослідження.

Узагальнюючи названі принципи роботи практичного психолога, важливо виділити саме ті, реалізація яких є обов'язковою для психолога-професіонала. Серед цих принципів важливо відзначити наступні:

повага фундаментальних прав гідності людини. Психолог поважає право кожного на приватне життя, конфіденційність, самовизначення й автономію, піклується про рішення тих ситуацій, у яких юридичні, професійні або інші зобов'язання входять у протиріччя зі здійсненням цих прав. Визнання унікальності, неповторності й безумовної цінності кожної особистості – одна з найбільш важливих умов психологічної практики,;

турбота про благополуччя клієнта. «Не нашкодь» – за аналогією з основним принципом медичної практики дане положення повинне стати головним, регулюючим кожен дію психолога, його професійні стосунки. У своїй діяльності психолог повинен прагнути до зважених, обміркованих і відповідальних рішень у випадках, коли виконання його професійних завдань може призвести до обмеження прав і інтересів клієнта, його родичів, а також педагогів і інших зацікавлених осіб,;

компетентність. Психолог повинен прагнути підтримувати високі стандарти компетентності в роботі, при цьому визнаючи деяку обмеженість своєї професійної компетентності. Так, психолог може робити тільки ті послуги й використовувати тільки ті методи, на які поширюється відповідна професійна кваліфікація, підтверджена документами про освіту, сертифікатами про пройдені тренінги,;

чесність. У своїй професійній діяльності психолог повинен бути чесним перед самим собою й тими людьми, з якими він вступає в професійні взаємини. Повідомляючи інформацію про свою кваліфікацію, послуги, оплату, він не має права робити висновки або заяви, які є помилковими, і вводять клієнта в оману. Психолог повинен прагнути до усвідомлення власної системи цінностей, інтересів і потреб, а також обмежень,

пов'язаних з особливостями особистості або професійної підготовки, які можуть істотно вплинути на результати його практики,;

заборона на подвійне спілкування. Здійснюючи свою практичну діяльність, психолог зобов'язаний охороняти "чистоту" професійних відносин від будь-яких інших відносин і домагань (особистих, родинних, сексуальних), У зв'язку із цим недоцільно проводити психологічне консультування родичів, друзів, співробітників, студентів.

Неприпустимі сексуальні контакти психолога із клієнтами, тому що представляють пряме зловживання соціальною роллю психолога. Непрофесійним є також досвід економічних відносин, що лежать поза рішенням психологічних завдань, наприклад, надання психологічної допомоги на основі бартерного обміну,;

відповідальність. Підтримуючи високі професійні стандарти, роз'яснюючи свою професійну роль і зобов'язання, психолог несе повну відповідальність за свою поведінку.

Психолог несе відповідальність не тільки перед клієнтом, але й перед членами професійного суспільства, і у зв'язку із цим повинен уникати висловлювань, вчинків і дій, які можуть скомпрометувати його професіоналізм і зменшити довіру до психології й психологічної практики.

Навіть при дотриманні цих принципів і правил роботи практичного психолога можуть виникнути етичні конфлікти між клієнтом і психологом. У кожному конкретному випадку психолог повинен знайти єдине рішення, у якому будуть враховані всі інтереси й можливі наслідки.

Для того щоб вихід з подібних проблемних ситуацій був ефективним й оптимальним, **психологові необхідно пам'ятати наступне:**

– насамперед, психолог повинен забезпечити безпеку свого клієнта, його психічного й фізичного благополуччя, а також подбати про безпеку й благополуччя інших людей;

– якщо рішення даної проблеми неможливе без заподіяння шкоди якій-небудь зі сторін, психолог повинен продумати варіант, при якому збиток буде мінімальний;

– психологові треба у всіх суперечливих питаннях довести до відома зацікавлених осіб основні принципи професійного кодексу й необхідність його дотримання. Наприклад, у випадку, коли наказ, прохання або запит керівника підприємства, співробітником якого є психолог, суперечить нормам професійної етики, насамперед, варто роз'яснити питання, що стосується професійних принципів, пов'язаних з ними обмежень, відповідальності психолога, його ролі й обов'язків;

– якщо є можливість, перш ніж прийняти остаточне рішення, необхідно проконсультуватися з іншими психологами, добре обізнаними щодо етичних проблем. Наприклад, у тому разі, коли психолог розповідає про зроблені або плановані злочини, то, не сповістивши про це владі, порушує одну зі статей кримінального кодексу; з іншого боку, виконання громадянського обов'язку неминуче спричиняє недотримання права клієнта на конфіденційність,;

– психолог несе повну відповідальність за те рішення, що він прийме, і за можливі наслідки даного рішення.

2.3. Основні якості професійної діяльності психолога

Необхідність обговорення цього питання пов'язане, насамперед, з тим, що робота практичного психолога дуже специфічна своїм предметом – індивідуальність людини. Специфічність проявляється й у тім, що сам психолог теж виступає як індивідуальність.

Досвід роботи практичних психологів дозволяє виділити й описати десять якостей роботи кваліфікованого психолога, які істотно відрізняють його професійну діяльність від роботи некваліфікованого психолога.

1. Цілі психологічної допомоги

Кваліфікований психолог орієнтує клієнта в його цілях, дає людині можливість знайти максимально можливе число варіантів поведінки. Він розглядає свого клієнта і його цілі як цілі потенційно культурно-продуктивної особистості, тобто особистості, здатної до життя, що володіє почуттям перспективи. Іншими словами кваліфікований психолог розглядає цілі психологічної допомоги як нові можливості клієнта, які він повинен виявити у взаємодії з ним.

Некваліфікований психолог переслідує свої цілі, використовуючи клієнта для реалізації своїх схильностей. Наприклад, психолог може демонструвати клієнтові свою винятковість як носія професії, підкреслюючи постійно свою компетентність як психолога. Або буде дискредитувати всі висловлення клієнта своїми судженнями, які спрямовані на знецінювання переживань клієнта.

2. Відгуки або реакції практичного психолога в ситуації професійної діяльності

Кваліфікований психолог може знайти безліч реакцій – вербальних і невербальних – на широкий спектр ситуацій і проблем.

Некваліфікований психолог володіє типовим стилем поведінки, не має адекватного відгуку відносно ситуації, схильний фіксуватися на одному або декількох відгуках.

Кваліфікований психолог, реагуючи на ситуацію, уникає оцінних суджень із приводу дій клієнта. Для некваліфікованого психолога існують шаблонні оцінки дій клієнта.

3. Світогляд (концепції) практичного психолога

Кваліфікований психолог розуміє складність предмета свого дослідження й впливу на індивідуальність людини, розуміє неможливість опису й дослідження його в рамках однієї концепції, тому прагне зрозуміти й використовувати в роботі безліч концепцій.

Некваліфікований психолог не має ясної концепції, не рефлексує на предмет своєї практичної діяльності, обмежує свою роботу рамками однієї концепції, часто положення цієї концепції йому не зрозуміле.

4. Культурна продуктивність практичного психолога

Кваліфікований психолог здатний до вироблення безлічі думок, слів і моделей поведінки у своїй культурі й рамках інших культур. Його індивідуальна й культурна емпатія, спостережливність є основою для культурної продуктивності. Це дозволяє йому приєднатися до світу клієнта і йти разом з ним по шляху вирішення проблеми. Це дозволяє кваліфікованому психологові знайти розуміння життєвого шляху, відмінного від власного.

Некваліфікований психолог здатний працювати тільки в рамках однієї культури, що він розуміє через утримання своєї Я-концепції, себе; свою культурну продуктивність некваліфікований психолог розглядає як прояв загальнокультурної норми, стандартного поводження.

5. Конфіденційність у роботі кваліфікованого психолога є завжди. Він чітко рефлексує на утримання психологічної інформації і її значення для клієнта. Він може й повинен проводити чітке розмежування замовника психологічної інформації, клієнта й користувача психологічної інформації.

Кваліфікований психолог розуміє міру відповідальності всіх учасників ситуації його професійної діяльності й володіє юридичними нормами регуляції відповідальності.

Некваліфікований психолог порушує правило конфіденційності, схильний до поширення психологічної інформації, не піклується про її зберігання й передачу.

6. Обмеження в діяльності практичного психолога

Кваліфікований психолог постійно рефлексує на змісті своєї професійної діяльності, реально оцінює свої можливості й рівень кваліфікації, розуміє й приймає обмеження своїх можливостей, проводить спільну ро-

боту з колегами й представниками суміжних професій – психіатрами, терапевтами, психоневрологами.

Некваліфікований психолог працює без обмежень, береться за будь-яку проблему, будь-який метод без необхідної професійної рефлексії на ситуацію його застосування. Він не бажає працювати з іншими професіоналами, орієнтуючись тільки на свої переживання, свою Я-концепцію як джерело психологічної інформації й критерій її вірогідності.

7. Міжособистісний вплив у роботі практичного психолога

Кваліфікований психолог розуміє, що його реакція впливає на клієнта й навпаки – реакції клієнта впливають на нього самого. Він усвідомлює цей вплив і у взаємодії із клієнтом його спеціально виділяє, фіксуючи як свої почуття, думки, бажання й можливості, так і почуття, думки, бажання й можливості клієнта. Кваліфікований психолог робить це шляхом переказу переживань клієнта, у вигляді відкритих і закритих питань.

Для некваліфікованого психолога характерна відсутність розуміння міжособистісного впливу, він схильний бачити в діях клієнта відбиття своїх прямих впливів.

8. Людська гідність в роботі практичного психолога є самоцінністю. Для кваліфікованого психолога повага гідності клієнта є аксіомою, що визначає його чесність у спілкуванні із клієнтом при одержанні, використанні й передачі йому психологічної інформації.

Для некваліфікованого психолога неповажне, навіть образливе відношення до клієнта не є предметом професійної рефлексії, він схильний приписувати своїй професії свержзначимість, що дозволяє ставитися до інших людей з позиції зверху.

9. Узагальнена теорія в роботі кваліфікованого психолога займає особливе місце. Це узагальнені наукові знання, на дотримання яких він активно рефлексує у ході своєї роботи, постійно освоює нові теорії й під-

ходи. На їх основі кваліфікований психолог створює й розвиває власну концепцію психологічної допомоги.

Некваліфікований психолог прив'язаний до одного підходу, не думає про альтернативи, у нього завжди оцінене, практичне відношення до будь-яких можливих точок зору. Він відкидає їх, орієнтуючись на відомий йому підхід, інакше кажучи, узагальнена теорія не є для нього його особистим способом мислення, що він міг би й хотів би вдосконалювати.

10. Відношення до узагальненої теорії кваліфікованого психолога характеризується тим, що він розглядає теорію як відбиття реальності, він бачить у ній манеру мислення, що впливає з його культурної й статевієї приналежності. Він розуміє, що в будь-якій теорії є предмет і способи його опису; якщо предмет для всіх дослідників один, то способи його опису, аналізу, узагальнення для всіх авторів будуть різними.

Некваліфікований психолог ігнорує способи мислення авторів різних теорій, не виділяє предмета теорії й способу мислення авторів. Для нього немає проблеми співвідношень своєї теорії й теорії інших авторів.

Опис вищенаведених якостей професійної діяльності практичного психолога дозволяють стверджувати, що у кваліфікованого психолога принципово відмінна від некваліфікованого психолога вихідна точка в розумінні й одержанні психологічної інформації про клієнта. Позиція кваліфікованого психолога заснована на професійній рефлексії, позиція некваліфікованого психолога заснована на його Я-концепції. Це розходження позицій можна зафіксувати у вигляді наступних узагальнених формул:

ПКП=(узагальнена теорія; Я-психолог; Я-концепція), де ПКП – позиція кваліфікованого психолога, що визначає його рефлексію на узагальнену теорію, його відношення до своєї професії й рефлексією на утримання Я-концепції, тобто постійної напруги, що вимагає точності професійної дії для надання ефективної психологічної допомоги.

Тоді як позиція некваліфікованого психолога (ПНП) може бути описана у вигляді такої формули:

ПНК=(Я-психолог; Я-концепція), де утримування взаємодії із клієнтом визначається відношенням до професії й утримуванням Я-концепції практичного психолога.

Висновок

Психологом може бути особа, що має спеціальну психологічну освіту, підтверджену державним дипломом і яка представляє науково-дослідну, навчальну, виробничу, медичну, кооперативну або іншу організацію.

Специфіка діяльності практичного психолога визначає важливість і необхідність дотримання принципів, основою яких є відповідальність і зобов'язання в професійних взаєминах з іншими людьми.

Запитання для самоконтролю

1. Які основні принципи роботи практичного психолога?
2. В чому полягає відмінність роботи кваліфікованого психолога від роботи некваліфікованого психолога?
3. Охарактеризуйте основні якості роботи кваліфікованого психолога.

Лекція 3

Професійна діяльність психолога в структурі МНС

План лекції

3.1 Психологічна служба в структурі МНС.

3.2 Психологічна допомога в екстремальних ситуаціях.

Основні поняття: психологічна служба, цілі психологічної служби, принципи роботи, екстремальні ситуації, перша допомога.

3.1. Психологічна служба в структурі МНС

Психологічна служба – система практичного використання психології для виконання комплексних завдань психологічної експертизи, діагностики, консультації в сферах виробництва, транспорту, в системі освіти, охорони здоров'я, спорту, охорони правопорядку й ін. Прообразом психологічної служби є психотехнічні (промисловість, транспорт) і педагогічні лабораторії, що існували на підприємствах і в установах у 20-х – на початку 30-х рр. ХХ ст. Сучасний етап становлення психологічної служби в нашій країні веде відлік з початку 70-х років і обумовлений як потребами суспільної практики, так і певним рівнем розвитку фундаментальних і прикладних досліджень в галузі соціальної психології, психології праці, медичної, педагогічної психології й т. ін. В організаційному відношенні психологічні служби існують як професійні психологічні консультації (служба родини й шлюбу, профконсультація й профорієнтація, управлінське консультування й т.ін.), або як спеціалізовані психологічні підрозділи в структурі відповідних організацій. Професійна науково-практична діяльність психологів у психологічних службах має, як правило, комплексний характер – у ній використовуються досягнення різних психологічних дисциплін. Об'єктами діяльності психологічних служб у різного роду організаціях є: організація як така, групи, її складові, окремі люди.

Психологічна служба одержала найбільше поширення останнім часом. У найбільш загальному вигляді функцію психологічної служби можна визначити як організацію психологічної допомоги; аналіз психологічного клімату в колективах і причин часто виникаючих (типових) труднощів; проведення тестових обстежень; надання керівництву освітніх установ рекомен-

дацій з подолання виявлених недоліків. Психологічна допомога здійснюється через консультування.

Консультування може стосуватися властиво проблем професійної діяльності й особистісних проблем (емоційні перевантаження, конфлікти з керівництвом і колегами, підвищена тривожність, фобії й т.п.). Консультанти звичайно звертають увагу й на інші проблеми, які можуть вплинути на психологічний стан працівника.

Залежно від значимості, а також від характеру завдань, які вирішує психологічна служба її штат може включати професійних консультантів і/або соціальних психологів. Ефективність роботи психолога залежить насамперед від рівня його професійної кваліфікації, що, крім безумовного знання психології, вимагає відповідного рівня володіння найрізноманітнішими психологічними методами обстеження співробітників, досить високого власного інтелектуального і особистісного розвитку. Тільки все разом узятє дозволяє йому грамотно інтерпретувати отримані діагностичні дані, робити висновки на підставі аналізу цих даних про невидимі психічні процеси, стани й ознаки, про умови, необхідні для подальшої роботи працівника.

Психологічна служба МНС – спеціалізований підрозділ у системі МНС, основним завданням якого є забезпечення умов, що сприяють повноцінному психічному й особистісному розвитку кожного співробітника; порушення цих умов заважає своєчасній реалізації можливостей працівників і веде до необхідності психологічної корекції. Діяльність психологічної служби МНС здійснюється практичним психологом. Основні напрямки діяльності психологічної служби МНС – психопрофілактика, психодіагностика, розвиток і психокорекція, психологічне консультування. Психодіагностика спрямована на поглиблене психологічне вивчення працівника в процесі роботи й стресу, виявлення індивідуальних особливостей, визначення причин порушень у роботі й поведінці. Психопрофілактика спрямована на форму-

вання в працівників знань про релаксацію з метою своєчасного попередження можливих порушень особистості й інтелекту. Завдання розвиваючих і психокорекційних напрямків визначаються орієнтацією психологічної служби на забезпечення розвитку їхніх здатностей, становленні особистості. Консультативна робота полягає в наданні допомоги співробітникам щодо широкого кола особистісних, професійних і інших конкретних життєвих проблем.

Мета психологічної служби – забезпечення психологічних умов, що сприяють максимальному психічному й особистісному розвитку кожного співробітника.

Зміст психологічної служби:

1. Психопрофілактика – психолог повинен проводити постійну роботу з попередження можливого неблагополуччя в психічному й особистісному розвитку.

2. Психоконсультація – допомога у вирішенні тих проблем, з якими приходять співробітники.

3. Психодіагностика – проникнення у внутрішній світ співробітника. Результати обстеження надають інформацію про необхідності корекції або розвитку співробітника, про ефективність профілактичної або консультаційної роботи.

4. Психокорекція – усунення відхилень.

Основна ідея психологічної служби - ідея супроводу, що повинно бути спрямоване на створення психологічних умов для успішної роботи.

Завдання психологічної служби МНС

1. Організація й здійснення заходів, спрямованих на професійний і психологічний відбір кадрів у системі МНС.

2. Організація й здійснення заходів, спрямованих на проведення психологічної експертизи професійної придатності фахівців МНС.

3. Організація й здійснення періодичних (моніторингових) психологічних обстежень фахівців МНС із метою виявлення психологічних наслідків професійної діяльності в умовах стресу й профілактики несприятливих психологічних станів.

4. Організація й здійснення заходів щодо психологічної діагностики стресових розладів.

5. Організація й проведення заходів, спрямованих на психологічну підготовку фахівців МНС до виконання професійної діяльності в екстремальних умовах у загальній системі підготовки й навчання.

6. Організація психологічної підготовки сучасного керівника до керування кризами в рамках навчання в освітніх установах МНС.

7. Участь у єдиній системі навчання населення у сфері цивільної оборони й захисту від надзвичайних ситуацій у підрозділі, що стосується психологічної підготовки.

8. Організація й здійснення заходів щодо надання екстреної психологічної допомоги потерпілим у результаті надзвичайних ситуацій; персоналу, що працює в умовах ліквідації наслідків стихійних лих і катастроф; фахівцям МНС.

9. Розробка методичної бази для виконання завдань, що стоять перед психологічною службою.

11. Організація науково-практичної діяльності в галузі психології екстремальних ситуацій.

Принципи роботи психологічної служби МНС

1. Своєчасність і доступність екстреної психологічної допомоги всім категоріям потерпілих у надзвичайній ситуації.

2. Пріоритетність завдань щодо формування, збереження й розвитку професійно важливих якостей фахівців МНС, зміцнення й збереження фізичного й психічного здоров'я.

3. Розробка, впровадження та використання сучасних технологій діагностики й корекції, інформатизація психологічного забезпечення.

4. Надання психологічної допомоги за єдиним стандартом.

Головний принцип організації психологічної служби – системність, тобто психолог повинен реалізовувати все й робити це систематично (скласти робочий план).

3.2. Психологічна допомога в екстремальних ситуаціях

Екстрена психологічна допомога надається людям у гострому стресовому стані (ГСР), що являє собою переживання емоційної й розумової дезорганізації.

Психодіагностика, психотехніки впливу й процедура надання психологічної допомоги в екстремальних ситуаціях мають свою специфіку.

Зокрема, психодіагностика в екстремальних ситуаціях має свої особливі риси. У цих умовах через недостачу часу неможливо використовувати стандартні діагностичні процедури. Дії, у тому числі практичного психолога, визначаються планом на випадок надзвичайних обставин.

Незастосовні в багатьох екстремальних ситуаціях і звичайні методи психологічного впливу. Все залежить від цілей психологічного впливу в екстремальних ситуаціях: в одному випадку треба підтримати, допомогти; в іншому – варто припинити, наприклад, чутки, паніку; у третьому – провести переговори.

Головними принципами надання допомоги людям, які перенесли психологічну травму в результаті екстремальних ситуацій, є:

- невідкладність;
- наближеність до місця подій;
- очікування, що нормальний стан відновиться;
- простота психологічного впливу.

Правила першої допомоги для психологів:

1. *У кризовій ситуації потерпілий завжди перебуває в стані психічного порушення.* Це нормально. Оптимальним є середній рівень порушення. Відразу скажіть людині, що ви очікуєте від терапії і як довго протриває робота над проблемою. Надія на успіх краще, ніж страх неуспіху.

2. *Не приступайте до дій відразу.* Подумайте й вирішіть, яка допомога (крім психологічної) потрібна, хто з потерпілих найбільшою мірою потребує допомоги. Приділіть цьому секунд 30 при одному потерпілому, біля 5-ти хвилин – при декількох потерпілих.

3. *Точно скажіть, хто ви і які функції виконуєте.* Довідайтеся імена людей, які потребують допомоги. Скажіть потерпілим, що допомога незабаром прибуде, що ви про це подбаєте.

4. *Обережно встановіть тілесний контакт із потерпілим.* Візьміть потерпілого за руку, поплескайте його по плечу. Доторкатися до голови або інших частинах тіла не рекомендується. Займіть положення на тім же рівні, що й потерпілий. Не повертайтеся до потерпілого спиною.

5. *Ніколи не обвинувачуйте потерпілого.* Розповідайте, які заходи потрібно вжити для надання допомоги в його випадку.

6. *Професійна компетентність заспокоює.* Розповідайте про вашу кваліфікацію й досвід.

7. *Дайте потерпілому повірити в його власну компетентність.* Дайте йому доручення, з яким він упорається. Використовуйте це, щоб він переконався у власних здатностях, щоб у потерпілого виникло почуття самоконтролю.

8. *Дайте потерпілому виговоритися.* Слухайте його активно, будьте уважні до його почуттів і висловлювань.

9. *Скажіть потерпілому, що ви залишитеся з ним.* При розставанні знайдіть собі заміну й проінструктуйте його про те, що потрібно робити з потерпілим.

10. *Залучайте людей із ближнього оточення потерпілого для надання допомоги.* Інструкуйте їх і давайте їм прості доручення. Уникайте будь-яких слів, що можуть викликати в кого-небудь почуття провини.

11. Постарайтеся відгородити потерпілого від зайвої уваги й розпитів. Давайте "цікавим" конкретні завдання.

При наданні екстреної психологічної допомоги необхідно пам'ятати, що жертви стихійних лих і катастроф страждають від наступних факторів:

1. *Раптовість.* Лише деякі нещастя чекають, поки потенційні жертви будуть попереджені (повінь, ураган, шторм).

2. *Відсутність подібного досвіду.* Оскільки нещастя й катастрофи, на щастя, рідкі – люди часто вчаться переживати їх у момент стресу.

3. *Тривалість.* Цей фактор варіює час від часу.

4. *Недолік контролю.* Ніхто не в змозі контролювати події під час катастроф.

5. *Горе й втрата.* Жертви катастроф можуть розлучити з коханими або втратити когось із близьких; саме найгірше – це перебувати, чекаючи звісток.

Висновок

Психологічна служба МНС – спеціалізований підрозділ у системі МНС, основним завданням якого є забезпечення умов, що сприяють повноцінному психічному й особистісному розвитку кожного співробітника; порушення цих умов заважає своєчасній реалізації можливостей працівників і веде до необхідності психологічної корекції. Діяльність психологічної служби МНС здійснюється практичним психологом. Основні напрямки діяльності психологічної служби МНС – психопрофілактика, психодіагностика, розвиток і психокорекція, психологічне консультування.

Запитання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте основні завдання та принципи роботи психологічної служби МНС.
2. Проаналізуйте основні принципи надання першої допомоги людям, які перенесли психологічну травму в результаті екстремальних ситуацій.

Лекція 4

Психологічні основи професійної соціальної роботи

План лекції

- 4.1. Професійна соціальна робота та негативні стереотипи масової свідомості.
- 4.2. Основні принципи соціальної роботи.
- 4.3. Професіограма діяльності соціального працівника.
- 4.4. Роль психології і психологічної допомоги в соціальній роботі.

Література

1. Алёшина Ю.Е. Семейное и индивидуальное психологическое консультирование. – М.: РИЦ Консорциума «Социальное здоровье России», 1994. – 172 с.
2. Абульханова-Славская К.А. Стратегия жизни. – М.: Мысль, 1991. – 299 с.
3. Алексеев О.Ф. Психологическое консультирование в работе социальной службы // Учитель – социальный педагог – социальный работник и их практическая деятельность: [Сб. науч. ст]. – Тамбов: Изд-во ТГУ им. Г.Р. Державина, 1997. – С. 71 – 76.
4. Горячев М.Д. Социальная педагогика и социальная работа за рубежом. – Самара: Изд-во «Самарский ун-т», 1997. – 132 с.

5. Куличенко Р.М. Социальная работа и подготовка социальных работников в современной России. – Тамбов, 1997. – 39 с.
6. Ливехуд Б. Кризисы жизни – шансы жизни: Развитие человека между детством и старостью. /Б.Ливехуд. – Калуга: Духовное познание, 1994. – 224 с.
7. Павленок П.Д. Основы социальной работы. – М.: Инфра, 1997. – 367 с.
8. Содержание и организация деятельности центров психолого-педагогической помощи населению. – М.:Знание, 1997. – 269 с.

Основні поняття: соціальна робота, соціальний працівник, фасилітація, інгібіція, професійна діяльність, професіограма.

4.1. Професійна соціальна робота та негативні стереотипи масової свідомості

Соціальні працівники часто асоціюються із всесвітньо відомими карикатурними персонажами або колоритними бабусями із благодійної «Армії порятунку». І таке не дуже серйозне сприйняття підкріплюється щораз, коли в газетах або на ТБ з'являються нові повідомлення про черговий етап боротьби із стародавніми «соціальними виразами»: бідністю й нерівністю, різними девіаціями й делінквентністю. У сучасному суспільстві, на жаль, прийнято говорити скоріше про промахи й неефективність соціальних працівників у боротьбі з вадами і убогістю, чим про їхні успіхи або досягнення в цій сфері. При цьому людина уже не уявляє себе й свій світ без безлічі різноманітних соціальних служб і їхніх безвідмовних працівників. Звідси при всій молодості соціальної роботи, – а цій професії немає ще й ста років, – ряди соціальних працівників продовжують рости, тому що у світі неухильно збільшується попит на їхні послуги.

У повсякденній свідомості із соціальною роботою найчастіше пов'язані питання, які не відповідають дійсності, але вони, проте, дуже живучі. Візь-

мемо, приміром, питання про джерела соціальної роботи. Нерідко можна почути думку, що соціальна робота – це просто сучасний світський варіант релігійної добродійності, що корінням виходить із середньовіччя. Насправді добродійність і соціальна робота поєднує лише загальна альтруїстична установка. За всіма іншими основними параметрами – цілями, методами і структурою, які пов'язані з особливою підготовкою працівників-виконавців, - вони істотно розрізняються.

Найважливішою рушійною силою для людей, що займалися добродійністю, є їхнє почуття морального боргу й прагнення робити добро, що звичайно виникають із віри в безсмертя душі. Акцент робився в цьому випадку на людину, що творить добро, а внесок її вимірювався величиною й довгостроковістю наданої допомоги. *Сучасний же соціальний працівник бачить своє завдання в тім, щоб людина, якій він допомагає, змогла обходитися без цієї допомоги й без соціального працівника, що і є основним критерієм професійного успіху.*

Зачатки соціальної роботи як професії з'явилися більше сторіччя назад, коли деякі благодійні організації почали пошук нових моделей систематичної роботи зі своїми "підопічними". До цього панував принцип поділу бідних і багатих, на «гідних» і «невартих», тобто на тих, кому варто допомагати, і тих, хто сам винуватий, що виявився в скрутному стані.

Поняття «соціальний працівник» виникло наприкінці XIX – початку XX ст. Але як самостійна професія й академічна дисципліна соціальна робота цілком затвердила себе лише після другої світової війни. Ідеї нового «соціального контракту» (New Deal) у Сполучених Штатах 30-х рр. і «держави загального благоденства» (Welfare State) у Західній Європі 40-х рр. XX ст., стали вираженням визнання права кожної людини, – уже тому тільки, що вона людина, – мати якийсь мінімум гідного існування й зробили державу гарантом реалізації цього права.

Багато соціальних працівників служать у різних державних установах, мета яких не завжди збігається із цінностями професії. Саме з боку соціальних працівників часом виходить найбільш гостра критика на адресу державної політики. Ідея державної системи соціального забезпечення найчастіше базується лише на визнанні рівних прав кожного громадянина (або людини) на мінімум благ і в цьому змісті є універсальною. У реальній же дійсності соціальні працівники виходять із визнання різноманіття індивідуальних потреб. Позиція соціальних працівників як фахівців-професіоналів припускає об'єктивність і неупередженість, однак, за родом діяльності постійно зіштовхуючись із людськими стражданнями, вони рідко залишаються байдужими глядачами. Виступаючи часто від імені держави, вони представляють центральну деперсоналізовану владу, але при цьому беруть на себе й функцію виразників інтересів і захисників прав, найменш захищених верств населення.

Соціальний працівник активізує здатність людей вирішувати проблеми й виходити зі скрутних ситуацій; налагоджує зв'язки людей із системами, які забезпечують їхні ресурси, послуги й можливості; сприяє ефективному й гуманному функціонуванню цих систем; розвиває соціальну політику й виконує безліч інших функцій, що полегшують або роблять можливим актуалізацію власних особистісних, індивідуальних і соціальних ресурсів суб'єктів соціалізації. Тому основною психологічною функцією соціальної роботи є *фасилітуюча функція*. Фасилітація (від англ. *facilitate* – полегшувати, допомагати, сприяти) – обумовлене соціальним контактом взаємовплив людей, що підвищують їх активність. Фасилітація проявляється в поліпшенні результатів діяльності людини, полегшенні її реакцій в умовах, коли вона взаємодіє з іншими людьми.

Однак професійна спрямованість соціального працівника на рішення проблем клієнта не у всіх випадках супроводжується фасилітацією. При порушенні соціальним працівником етичних норм, ігноруванні основних

принципів професійної діяльності, може відбутися зворотний процес – соціальна інгібіція (від англ. *inhibition* – гальмування, придушення, стримування активності суб'єкта).

Варто мати на увазі, що люди, що потребують допомоги, досить часто сприймають себе як жертви соціальної ситуації. А.В. Мудрик виділив цілий напрямок у соціальній педагогіці – соціально-педагогічну *віктимологію*, визначивши її як галузь знання, що входить складовою частиною в соціальну педагогіку, яка вивчає різні категорії людей – реальних і потенційних жертв несприятливих умов соціалізації. Він визначив два основних напрямки розвитку даної галузі: вивчення особливостей соціального розвитку людей з деякими фізичними, психічними, соціальними й особистісними відхиленнями; розробка загальних і спеціальних принципів, цілей, змісту, форм і методів профілактики, компенсації й корекції тих обставин, завдяки яким людина стає жертвою соціалізації.

Комплекс жертви може розвинути в кожній людині, що потребує допомоги й підтримки. Цей комплекс проявляється в зниженні або втраті почуття власної гідності, відчуття своєї нездатності почати які-небудь активні дії, почуття марності власних зусиль і т.ін. Соціальний працівник може сприяти зміні віктимогених установок клієнта, а може, навпроти, провокувати їхній подальший розвиток. У першому випадку він буде виступати як фасилітатор соціальної адаптації, у другому як суб'єкт, що викликає соціальну інгібіцію. Невідповідні й непродумані дії соціального працівника можуть заподіяти шкоду. Профілактика соціальної інгібіції закладена в реалізації психологічних принципів діяльності соціального працівника і його професійній гуманістичній позиції стосовно клієнта.

Основним об'єктом соціальної роботи служить людина. Це так само очевидно, як і те, що соціальна робота винайдена самою людиною з метою дозволу власних проблем існування в суспільстві. Проблем досить, і залежно від ситуації об'єктами можуть ставати цілі групи або навіть соціальні

процеси, але кінцевою ланкою, до якої зводиться вся діяльність соціального працівника, є все та ж людина, що розуміється як особистість.

Людина стає особистістю в процесі соціалізації, адаптуючись до соціокультурного простору, при цьому «чим більше людина змогла сприйняти й засвоїти в процесі соціалізації, тим більше розвинену особистість вона представляє». Однак не тільки кількість засвоєної інформації визначає рівень розвитку особистості, але й те, яким чином ця інформація вибудовувалася у відповідні структури в людській свідомості і як інтерпретувалася. Має значення й сам контекст становлення особистості, а саме соціокультурний простір. Наприклад, якщо суспільство, у якому формується особистість, перебуває в стані кризи, існує більша ймовірність виникнення проблем уже на ранніх етапах становлення останньої.

Крім того, найрозвиненіша особистість може зіштовхуватися із внутрішніми проблемами. Звичайно це усвідомлюється як відчуття втрати цілісності й проявляється в непослідовному поведженні. Бажаним станом будь-якої людини є стан гомеостазу (внутрішньої рівноваги), до якого вона прагне, але який вона сама ж періодично порушує.

Такий ідеальний стан цілком може бути виражений наступною формулою: «адаптованість + задоволеність + самореалізація». Особистість, успішно адаптована до соціальних умов, самореалізована й задоволена життям, практично не є клієнтом соціальної роботи, але дана формула повинна стати кінцевим, бажаним результатом роботи соціальних служб, або, інакше кажучи, ідеальною моделлю.

Розглянемо три складові ідеальні моделі. Якщо адаптованість означає в цьому випадку успішний характер взаємодії між особистістю й зовнішнім миром, а самореалізація описується в поняттях діяльності, задоволеність—це психологічний стан, або реакція психіки на перших двох обов'язкових умовах. Звичайно ж, задоволеність можна розглядати як ситуативне явище, однак у випадку ідеального стану, про яке мова йде, це – більше, ніж реак-

ція. Задоволеність тут – стійке почуття й основа життєвої стратегії, орієнтованої на успіх і утримуючий внутрішній локус-контроль.

Якщо особистість – динамічна система й кожна наступна хвилина вносить виправлення в розуміння свого «Я», стан адаптивності, самореалізації й задоволеності не можуть мати константний (постійний) характер. Вони відносні, що вказує на постійну сховану погрозу внутрішньої рівноваги. Зміна хоча б в одній зі складових виведеної формули спричиняє необхідність змін в інші. Таким чином, людина приречена у своєму прагненні до регулярного повернення до ідеальної моделі й постійного наближення до неї.

Відповідно, будь-які більш-менш постійні відхилення від ідеальної моделі можуть і повинні сприйматися як тривожний сигнал, як потреба в допомозі. Найбільші розбіжності при цьому спостерігаються в соціально незахищених групах людей, де проблеми з адаптацією спричиняють проблеми самореалізації й дуже часто повну незадоволеність життям. Зрозуміло, у таких умовах зміни зовнішніх умов відіграють більшу роль, але дуже часто й вони не приносять полегшення, тому що незадоволеність перетворюється в життєву стратегію, орієнтовану на заздалегідь визначену невдачу. Формується диспозиція, що складається з негативних установок відносно будь-якої зміни. Можна говорити про те, що основу такої диспозиції становить базальний конфлікт: з одного боку, бажання перебороти нестерпну ситуацію, з іншого боку – страх перед будь-якою зміною.

4.2. Основні принципи соціальної роботи

До *психологічних принципів соціальної роботи* відносяться: принцип конгруентності, принцип неупередженості, принцип конфіденційності, принцип позитивно орієнтованої активності. Характер системи праці професійного соціального працівника визначається багатьма вимогами. Дані

принципи виступають як основні моменти психологічного аспекту його діяльності.

Принцип конгруентності припускає єдність висунутих соціальним працівником цілей, завдань і напрямків діяльності, пов'язаних з рішенням проблем клієнта. Професійна компетентність соціального працівника є необхідною умовою реалізації даного принципу. У кожному конкретному випадку соціальний працівник повинен відносно об'єктивно оцінювати можливості й потреби індивідів і соціальних груп, з якими він взаємодіє.

Принцип неупередженості вимагає не допускати упередженого відношення до будь-якої людини або організації. Відношення соціального працівника не може залежати від суб'єктивної думки або вимоги третіх осіб. Соціальний працівник виявляє цікавість до клієнта без особистої зацікавленості в ньому. Неупередженість не суперечить гуманістичному підходу, але припускає можливість його реалізації. Соціальна дистанція (тобто ступінь психологічної близькості) між соціальним працівником і клієнтом повинна бути середньою. Відносини не повинні бути надмірно формалізовані (більш соціальна дистанція) і, у той же час, не можуть бути фамільярними (відсутність соціального дистанціювання). Середній рівень соціальної дистанції обумовлює такі відносини, які дозволяють клієнтові підтримувати рівень власної гідності й не почувати себе в ролі жертви, як це може відбутися, якщо соціальний працівник поводить себе занадто авторитарно або фамільярно.

Принцип конфіденційності означає, що інформація про соціальну підтримку не може бути розголошена, якщо об'єкт соціальної допомоги переживає деякі психологічні утруднення у зв'язку із цим. Незважаючи на те, що в сучасному суспільстві більшість людей не відчують незручності від того, що їм надають допомогу державні або громадські організації, принцип конфіденційності залишається в силі. Він націлений на те, щоб поважати почуття людей, які в певний період свого життя змушені приймати допомогу з боку. Ні процес, ні результати соціальної роботи не повинні наносити збитку

користувачеві, його репутації, психологічному стану, інтересам, здоров'ю й т.ін. Соціальна робота припускає безпеку застосовуваних методів і технологій професійної діяльності для клієнта.

Принцип позитивно орієнтованої активності орієнтований на цілеспрямовану участь соціального працівника в життєдіяльності клієнта, розумінні позитивних і негативних факторів його соціальної адаптації. Як компетентна особа, соціальний працівник має відповідну інформацію, певні дані, на які він опирається у вирішенні деяких проблем клієнтів. Соціальний працівник реалізує у своїй діяльності консультаційні, просвітительські, організаційні, профілактичні, корекційні й багато інших функцій, які визначають рівень його активності. У кожному разі ця активність припускає ініціювання власних дій об'єкта, його турботи.

У загальному реалізація даних принципів у соціальній роботі конкретної людини свідчить про її професійну компетентність у психологічному аспекті діяльності. Цілком ясно, що діяльність соціального працівника має багато інших аспектів: правовій, педагогічній, технологічній й т.ін. Кожний аспект припускає реалізацію тих або інших принципів, які забезпечують досить високий рівень професійної діяльності працівника – рівень професійної зрілості. Варто мати на увазі, що проблема професіоналізації соціальної роботи в Україні ще не вирішена повністю. Дотепер ідуть суперечки про те, чи є соціальна робота професією, чи досягла вона професійного статусу. Ці суперечки викликані недостатньою підготовленістю фахівців, що працюють у соціальній сфері, низьким рівнем їхньої професійної компетенції, наявністю великої кількості «випадкових людей», і багатьма іншими обставинами.

Психологічна позиція соціального працівника стосовно клієнта, також як і реалізація принципів, забезпечує процес фасилітації соціальної роботи. Взаємодія соціального працівника із клієнтом будується на основі діалогу, що припускає наступні особливості спілкування: рівність позицій, що спілкуються (суб'єкт-суб'єктні відносини); довірливу взаємну відкритість обох

сторін; відсутність оцінного ставлення, що вимірює, за будь-якими ознаками індивідуальність партнера; прийняття іншого як неповторної й цінної людини.

Особливості гуманістичної психологічної позиції професіонала, що працює в системі «людина – людина» були вивчені в рамках гуманістичної психології (К. Роджерс, А. Маслоу й ін.). У певному змісті ці особливості можна розглядати як правила, вимоги, пропонувані професійною діяльністю до особистості соціального працівника.

По-перше, соціальний працівник повинен *викликати довіру* з боку тих, кому він надає допомогу. Однією з основних умов для того, щоб викликати довіру інших людей, є природна поведінка. Бути природним – це, виходить, бути самим собою, не грати в ігри й не позувати. Поводження не повинне бути занадто обумовленим, інакше воно буде провокувати формальні стосунки. Соціальний працівник не має якоїсь особливої особистісної гідності, що піднімає його над клієнтом. Він – жива людина зі своїми рисами характеру, особливостями особистості, якимись звичками й інтересами. Також, як і інші люди, він може зіштовхуватися із критичними ситуаціями в житті, такими, як стрес, фрустрація, конфлікт або криза. Соціальному працівникові не слід використовувати фразу «Ви повинні мені довіряти!» стосовно клієнта. Йому більшою мірою допоможе власне відкрите поведження.

К. Роджерс – один з найбільш яскравих представників гуманістичної психології – звернув увагу на необхідність відкритості при встановленні діалогічного спілкування: «Спілкуючись із людьми, я зрозумів, що не зможу їм допомогти, якщо я буду тим, що не є я. Немає рації здаватися спокійним і вдоволенним, якщо насправді я роздратований і критичний. Немає рації робити вигляд, що я знаю відповідь, якщо я її не знаю. Немає рації робити вигляд, що я люблю когось, якщо я настроєний до нього вороже. Немає рації здаватися впевненим, якщо насправді я переляканий і невпевнений...Інакше кажучи, я зрозумів, що немає рації, спілкуючись із людьми, носити маску, ро-

бити вигляд, що ти випробовуєш одне, а насправді почувати зовсім інше. Це не допомагає, як я зрозумів, встановлювати конструктивні стосунки з людьми... Мені здається, що більшість помилок у моєму професійному житті, коли я не міг допомогти іншим людям, зв'язано саме з моїм прагненням показувати себе протилежно тому, що я чував...».

Природне поведіння соціального працівника сприяє зняттю комунікативних бар'єрів, що виникають у процесі професійної взаємодії; позитивно позначається на перцептивному аспекті спілкування, тобто поліпшенні сприйняття й розуміння людьми одне одного; сприяє реалізації продуктивних стратегій взаємодії, таких, як компроміс і співробітництво, на відміну від уникнення, пристосування й суперництва. Психологічний зміст такої поведінки полягає в здатності людини відмовитися від різних соціальних ролей, дозволяючи актуалізуватися справжнім, властивим тільки даній особистості думкам, емоціям і поведінці, у якому реалізується погоджений, цілісний, взаємозалежний прояв основних психологічних процесів і механізмів, що обумовлюють особистісне функціонування.

Другою характерною рисою психологічної позиції соціального працівника є *сприйняття іншої людини такою, якою вона є*. Таке сприйняття припускає відсутність оцінних суджень і осягнення значенневих аспектів переживань клієнта. Саме розуміння суті амбівалентності людини нерідко є профілактичною основою формування таких суджень. Доцільність відсутності оцінних суджень стосовно людей і їхнього поведіння базується на розумінні неминучості актуального поведіння користувачів у зв'язку з дією об'єктивних і суб'єктивних обставин їхнього життя. Звичайно першою реакцією людини на висловлення і дії інших людей є негайна оцінка судження, а не розуміння. Тому сприйняття іншої людини є вкрай складним завданням. Воно здійсненне для соціального працівника, що володіє належною *толерантністю*, тобто терпимістю стосовно людей. Причому ця терпимість зв'язана не з тим, що людина стримує себе, а з розумінням власних

недоліків. Толерантність не означає відсутність всякої критичності стосовно інших і самого себе, але вона припускає баланс критичності й доброзичливості, заснована на єдності вимогливості й поваги людини до самої себе й оточуючих людей. Оскільки людям властиво проектувати на оточуючих ті почуття, які вони випробовують до себе, важливим є їхнє самовідношення.

Наступною особливістю психологічної позиції соціального працівника є впевненість у своїх професійних можливостях і компетенції. Соціальний працівник *вірить у свою можливість допомогти*. Така віра повинна ґрунтуватися на досвіді, на попередніх результатах роботи, на доказах ефективності діяльності даної людини. Цілком зрозуміло, що ця особливість психологічної позиції соціального працівника виникає не відразу, а поступово, у процесі нагромадження власного професійного досвіду. Віра не може ґрунтуватися лише на прагненні соціального працівника допомогти людині. Цього занадто мало. Професійна впевненість у своїх силах завжди пов'язана з реальним позитивним досвідом практичної діяльності. Соціальний працівник не повинен обіцяти того, що він не зможе зробити. Розуміння обмежень своїх професійних можливостей також є частиною професійної компетентності. Сама *професійна компетентність* розвивається в ході навчання й зростає протягом всієї професійної кар'єри. Вона містить у собі професійну підготовку, індивідуальні схильності, індивідуальні технології й методи роботи, стаж роботи, навченість, самовпевненість (як упевненість у своїх професійних силах і можливостях).

Психологічна позиція соціального працівника багато в чому визначається *емпатією* – розумінням емоційного стану того, кому надається допомога. Емпатичне розуміння припускає розуміння сутності емоційного стану людини через власний емоційний світ. Емпатія не є результатом інтелектуальних зусиль, але виступає як результат емоційного розвитку особистості. Емпатія тісно пов'язана з такими характеристиками людини, як доброта, професійне мистецтво, теплота, щирість, життєвий досвід, мудрість і т.ін.

Цілком зрозуміло, що дана якість детермінує фасилітацію відносин між соціальним працівником і користувачем.

У цілому фасилітація соціальної роботи здійснюється при реалізації *гнучких підходів*, що враховують різноманіття факторів, пов'язаних з культурою, традиціями, звичаями, вдачами, релігією, регіональними умовами, гендерними розходженнями, віком і етнічними особливостями клієнтів. Домінуючий вплив тих або інших факторів у кожному конкретному випадку визначається професійним працівником при реалізації діагностичної функції діяльності.

4.3. Професіограма діяльності соціального працівника

Професіограма являє собою сукупність вимог, запропонованих професією до особистості, здатностей, майстерності й можливостей фахівця. Професіограма визначає психологічну структуру професійної діяльності, її основні компоненти й зв'язки між ними. Психологічна структура діяльності, у свою чергу, детермінується загальним характером діяльності, її змістом і завданнями, що стоять перед фахівцем. Соціальний працівник націлений на рішення цілого комплексу різноманітних завдань, таких як:

- адаптація клієнтів у суспільстві, формування їх активної життєвої позиції у вирішенні своїх проблем;
- створення умов для самоствердження представників уразливих соціальних груп;
- діагностика соціальних і особистісних проблем;
- соціальна профілактика;
- соціальна допомога й соціальне забезпечення людям, які потребують допомоги;
- консультування;
- соціальна реабілітація й терапія;

- соціальний нагляд і піклування;
- соціальне проектування;
- посередництво між клієнтами й різними організаціями;
- інноваційна діяльність у сфері соціальної роботи й т.д.

Соціальний працівник піклується про створення умов для прояву здатностей клієнтів, що збільшують ступінь його самоконтролю й самоорганізації. Реалізація соціальної роботи здійснюється на безпосередньому й опосередкованому рівні. Безпосередній рівень – це рівень особистих контактів фахівця із клієнтом. Опосередкований рівень пов'язаний з вирішенням загальних соціальних завдань у рамках суспільства.

Серед різноманіття професійних функцій, які визначають успішність діяльності соціального працівника, можна виділити наступні функції: комунікативну, психологічну, організаційну й педагогічну.

Комунікативна функція обумовлює всі процеси професійного спілкування. Соціальний працівник відповідає за встановлення контакту із клієнтом, вибір оптимальної стратегії взаємодії, своєчасне інформування й вироблення загального змісту інформації. Він сам моделює спілкування й управляє ним. Реалізація комунікативної функції припускає вміння людини спілкуватися з різними людьми у віктимогених обставинах. У той же час соціальний працівник може займатися проблемами клієнта й в умовах дозвілля, що включає в себе різні способи структурування часу, такі як розваги й ритуали. Тому діапазон комунікативних умінь професіонала досить широкий. Однією з найбільш складних проблем, що повинен вирішувати соціальний працівник у спілкуванні із клієнтом, є подвійність його комунікативної позиції. З одного боку, він управляє спілкуванням і, у певному змісті, займає домінуюче положення, інший, – він сам націлений на діалогічні, суб'єкт-суб'єктні відносини. Дане протиріччя комунікативної діяльності є ключовим. Його вирішення залежить від професіоналізму й особистісних якостей соціального працівника.

Педагогічна функція пов'язана з виховним і навчальним аспектом діяльності фахівця, тому що нерідко виступає як консультант або експерт. Він навчає користувачів соціальним навичкам доцільної поведінки в тих або інших життєвих ситуаціях, здійснює правову освіту своїх клієнтів, знайомить їх з різними нормативними актами, спрямованими на надання допомоги й т.ін. Багато клієнтів сприймають соціальних працівників не тільки як представників певних служб, але і як помічників, наставників, порадників, здатних знайти й підказати правильне рішення в складній соціальній ситуації.

Організаційна функція пов'язана зі створенням і керуванням соціальних служб у різних установах і на місцях (у регіонах, населених пунктах за місцем проживання). Соціальний працівник виявляє інтереси людей і сприяє організації дозвілля, залучаючи до співробітництва різні установи (державні і суспільні) і їхніх представників. Ця діяльність спрямована на попередження й подолання соціальних проблем. Крім того, соціальний працівник надає безпосередню й опосередковану підтримку представникам інших верств населення. Опосередкована підтримка обумовлена розробкою й здійсненням різних соціальних проектів, що впливають на підвищення якості життя людей.

Психологічна функція реалізується в діагностичній, прогностичній, психотерапевтичній діяльності соціального працівника, що прагне актуалізувати креативні сили людини в боротьбі з деформуючими соціальними умовами життя. Діагностичні основи соціальної роботи пов'язані з виявленням джерел, передумов виникнення й формування різних особистісних деформацій і способів поведінки, що ведуть до соціальної дезадаптації. На прогностичному рівні виявляються умови, що сприяють становленню успішно функціонуючих, продуктивних членів суспільства, які переборюють соціально-психологічні труднощі. Психотерапевтичний рівень передбачає вирішення проблеми: яким чином зусилля соціального працівника можуть сприяти подоланню негативних впливів середовища й попереднього соціа-

льного досвіду клієнтів? При цьому найбільш важливим є спонукання власної соціальної активності клієнта.

Сучасна психологічна наука пов'язує активну позицію людини стосовно зовнішнього світу з розвитком такої інтегральної характеристики людини, як *інтернальність*. Інтернальність являє собою здатність і вміння людини брати на себе відповідальність за те, що з нею відбувається, і контролювати різні аспекти власної життєдіяльності. У значимих для себе ситуаціях люди в одному випадку локалізують контроль на власній діяльності, а в іншому – на зовнішніх обставинах. У зв'язку із цим виділяють два протилежних типи особистості: з інтернальним і екстернальним локусом контролю. Інтернали проявляють більшу самостійність, слабо піддаються тиску інших, здатні продуктивно діяти в умовах самотності, більш активні в пошуках необхідної інформації для виходу зі складної соціальної ситуації. Екстернали проявляють протилежні характеристики. При взаємодії з іншими людьми екстернали вибирають пасивні соціальні ролі, прагнучи пристосуватися до поведінки більш активних у соціальному відношенні суб'єктів. Більшість людей, що випробовують потреби в соціальній допомозі, є екстерналами.

Подолання труднощів соціального життя й успішна соціальна адаптація можлива тільки на основі інтернальної позиції людини. Перехід від екстернальної до інтернальної позиції забезпечується за рахунок формування вольової регуляції поведінки. Всі вольові дії здійснюються на основі усвідомлення й навмисності виходячи з їхньої необхідності (соціально заданої або прийнятої за власними мотивами). Такі дії реалізуються через додатково створене спонукання до них. Як провідний механізм вольової регуляції можна використовувати *зміну змісту діяльності й поведінки людини* в складній або екстремальній ситуації, коли потрібна максимальна мобілізація сил на подолання труднощів. Зміст усвідомлюється й переживається звичайно як значення чогось для особистості, емоційно пережите відношення до чогось, більш-менш ясно усвідомлюване. Якщо змінити або створити додатковий

зміст дії, коли воно виконується вже не тільки заради мотиву, за яким дія була прийнята до здійснення, але й заради особистісних цінностей людини або інших мотивів, притягнутих до заданої дії, то формування спонукань до вольової дії буде здійснено.

Яким чином соціальний працівник може вплинути на зміну змісту ситуації для людини, щоб розбудити його інтернальність?

По-перше, через переоцінку значимості мотиву або предмета потреби. Це може бути здійснено за допомогою оцінок і думок інших людей, через різні зовнішні символи, що нагадують про наслідки обраних дій, через порівняння привабливих і негативних сторін предмета потреби й навмисне зменшення привабливості однієї сторони при збільшенні привабливості іншої сторони.

По-друге, через зміну ролі, позиції людини. Так, наприклад, залучення найбільш нужденних до соціальної роботи може позитивно впливати на формування інтернальних характеристик особистості.

По-третьє, через передбачення й переживання наслідків дії або відмови від її здійснення. Індивід може уявити собі наслідки свого вчинку, і ці уяви певним чином впливають на зміст дії.

По-четверте, зміна змісту заданої дії може досягатися сполученням в одній дії двох змістів, один із яких заданий життєвою або екстремальною ситуацією, а інший створюється через зв'язок дії з новим реальним мотивом, що актуалізується зовні. Нова дія у формі старої може бути задана іншою людиною. Наприклад, у рамках старої дії задається нова мета, що відповідає новому мотиву. Додатковий зміст заданої дії створюється й через постановку більш конкретних цілей при виконанні певного обсягу діяльності або при роботі за певною кількістю часу.

Реалізація психологічної функції соціальної роботи досить часто припускає вирішення більш глибокої проблеми клієнта, однак не завжди рівень професіоналізму соціального працівника може відповідати виконанням на-

стільки складного завдання. Психологічна функція відіграє особливу роль у професійній діяльності соціального працівника. Вона пронизує всі сфери його діяльності й багато в чому визначає ефективність її результату.

Всі функції соціальної роботи взаємозалежні й взаємообумовлені. Більше того, вони інтегровані між собою і їхнє виділення доцільно лише з погляду аналізу й вивчення особливостей діяльності. У реальній практиці соціальної роботи фахівця вони становлять єдине ціле. Спонукаючи клієнтів до соціальної активності, до подолання труднощів на основі реалізації свого творчого потенціалу й досягнення нових цілей, соціальний працівник повинен сам прагнути до самоактуалізації в професійній діяльності та за її межами, оскільки жодна професійна проблема не може бути вирішена на рівні вже існуючих алгоритмів дій і стандартних проектів.

4.4. Роль психології й психологічної допомоги в соціальній роботі

Оскільки соціальна робота має справу з особистістю, роль психології тут важко переоцінити. Однак у практиці соціальної роботи часто виникає проблема розмежування функцій психолога й соціального працівника. Існує думка, що «предметом соціальної роботи, головним чином, є подія, а предметом роботи психотерапевта - переживання». Але на практиці важко розділити подію й переживання, і соціальний працівник змушений працювати, що називається, «по свіжих слідах» події, намагаючись одночасно розібратися в психологічній проблемі. Тому саме соціальний працівник дає першу оцінку психологічного аспекту події. І тут важливе знання психодіагностики.

Крім того, ситуації постійно вимагають від соціального працівника вміння надавати психотерапевтичну допомогу. Будь-яка проблемна ситуація, що має соціальний характер, – це біль. Так, Б. Ливехуд виділяє три рівні психотерапевтичної допомоги:

1. Взаємна допомога. Індивідуальні мовні й групові терапії, при яких спільно обговорюються викликані соціальними причинами порушення нормального плину життя й нездатність знайти мету життя й самостверджуватися.

2. Допомога в рішенні більш серйозних проблем, що виникають, наприклад, у критичні моменти життя і проявляються як неможливість власної раціональної оцінки життєвих ситуацій. Сюди ж відноситься порушення біографії як ще більш серйозний випадок. На даному рівні терапія концентрується на тім, щоб дати людині нові установки.

3. Допомога в подоланні психозів. Порушення на цьому рівні мають психосоматичний характер.

Соціальний працівник, безумовно, повинен володіти першим рівнем психотерапевтичної допомоги; серйозні випадки, що відносяться до другого рівня, вирішуються за допомогою професійного психолога й третій рівень передбачає невідкладне звертання до психолога або, залежно від ускладнень, – до психіатра. Основним завданням соціальної роботи служить допомога у відновленні психічного здоров'я індивіда, порушеного соціальними процесами й ситуаціями. Всесвітня організація охорони здоров'я вважає, що психічно здорова людина – це та, у якої нормально розвинені психічні функції, відзначається фізіологічне, духовне й соціальне благополуччя, а також збережена здатність адекватної адаптації до навколишнього природного й соціального середовища, активної виробничої й іншої діяльності. Таким чином, психічно здорова людина – це особистість, гармонійно включена в соціум, адаптована до нього й прагнуча до самоактуалізації. У роботі із клієнтом соціальний працівник (якщо необхідно із психологом) покликаний працювати над відновленням наступних факторів психічного здоров'я:

1. 1. Людина повинна почувати відповідальність за своє життя, вона не повинна підкорятися обставинам і бути їхнім бранцем. Фрази «мені пога-

но», «життя не склалося», «не судилося» - тривожна ознака, що означає проблеми із психічним здоров'ям.

2. 2. Здатність до саморефлексії й самоаналізу. Людина повинна уміти давати адекватний аналіз своїм діям, учинкам, думкам. Бажання до самопізнання повинне поєднуватися з активною життєвою позицією.

3. 3. Наступний крок – визнання себе таким, який ти є, саморозуміння, доповнює попередній фактор.

4. 4. Уміння жити в сьогоденні. Людина, що живе минулим, так само як людина, що живе далеким майбутнім, – відірвана від життя, тому така особистість не може самоактуалізуватися й самореалізуватися.

5. 5. Свідомість індивідуального буття пов'язана з потребою вибудувати власну систему цінностей, створити власний світ, простір, адекватний своєму «Его».

6. 6. Здатність до розуміння інших означає, що людина не просто слухає, але й чує. Проникнення в зміст думок і вчинків інших означає прийняття не тільки себе, але й навколишнього соціуму, і є запорукою адаптації.

Надаючи допомогу клієнтові, соціальний працівник повинен керуватися наступними засадами роботи: комплексністю, креативністю, принципом «внутрішнього спостерігача», зміцненням і розвитком позитивних установок. Комплексність означає оздоровлення на всіх рівнях: фізичному, психічному, духовному, а також усунення соціальних причин. Креативність – вибір гнучких засобів рішення психологічних і соціальних проблем. Принцип «внутрішнього спостерігача» вимагає уваги до власної персони, здійснення природного контролю за внутрішнім станом організму й психіки. Розвиток позитивних установок полягає, у тому числі, у подоланні й руйнуванні установок негативних.

Отже, основним завданням соціальної роботи є спостереження за психічним здоров'ям особистості/клієнта, його профілактика й відновлення.

Проблема довірчого поводження повинна стати однією із центральних проблем теорії соціальної роботи. Не можна говорити, наприклад, про етику соціальної роботи, не згадуючи про значення довіри. Ефективна діяльність соціальних служб безумовно залежить від відношення до них клієнтів, від складання довірчих відносин. Але в першу чергу, людина повинна навчитися довіряти собі. І це одне із завдань соціальної роботи. Для того, щоб працювати над зазначеною проблемою, варто домовитися щодо поняття «довіра».

Насамперед довіра – це відношення людини до різних об'єктів реального світу, відношення, що виражене в суб'єктивних переживаннях. Так, «якщо в процесі ціннісного відношення до об'єкта й переживання зв'язків з ним у людини з'являється оцінка об'єкта як значимого й одночасно безпечного для нього, то в цьому випадку виникає довіра» .

Людина не може жити, не довіряючи нікому. Якщо це відбувається - можна говорити про складні негативні наслідки й, зокрема, про дезадаптацію людини, яка ніби випадає із системи соціальних взаємодій. Як наслідок виникає відчуття розпаду цілісності світу, його ворожості. Індивід займає оборонну позицію, активність у цьому випадку може підмінюватися або агресивним поводженням, або пасивним апатичним спостереженням. Не маючи змоги адекватно оцінювати ситуації й своє становище, людина готує собі місце аутсайдера в будь-якій соціальній групі.

У житті існують різні довірливі стосунки, які соціальний працівник повинен враховувати для аналізу проблемної ситуації. Зокрема соціальною психологією виділяються наступні види довірчих відносин:

1. 1. Обидва суб'єкти взаємодії довіряють один одному. У цьому випадку виникає довірче діалогічне спілкування.

2. 2. Кожний із взаємодіючих суб'єктів довіряє тільки собі й не довіряє іншому. Результат такого спілкування – суперництво й конфронтація.

3. 3. Обидва партнери довіряють один одному більше, ніж самі собі. Такий вид взаємодії супроводжується перекиданням відповідальності один на одного та призводить до безвідповідальності взагалі. Один партнер довіряє рівною мірою собі, а інший – тільки собі. Такий взаємозв'язок призводить до маніпуляції з боку другого.

4. 4. Один партнер довіряє рівною мірою собі й іншому, а другий довіряє першому більш, ніж собі. У цьому випадку перший перетворюється в авторитарну особистість.

5. 5. Один довіряє тільки собі, а другий – тільки іншому. У цьому випадку в наявності залежність другого, перший може використовувати його як засіб.

Отже, людина рівною мірою повинна довіряти собі й іншим. Людина, що довіряє собі, – як правило, незалежна, упевнена в собі особистість. Однак при абсолютизації цих якостей і без довіри до інших людина направляє свою енергію лише на підтримку власних амбіцій і стає підозрілою і брехливою. Така життєва стратегія асоціальна й може призвести до ізоляції. Точно так само людина, що не довіряє собі, не здатна приймати самостійні рішення й постійно змушена звертатися за підтримкою ззовні. Розглянута психологічна проблема довіри обов'язково повинна враховуватися в соціальній роботі. Соціальний працівник, моделюючи й застосовуючи в роботі із клієнтом довірчі відносини, повинен показати переваги таких відносин, постаратися зняти страхи й побоювання перед саморозкриттям індивіда суспільству. Показати можливість і міру з'єднання психологічного захисту й довіри в єдиній стратегії. Людина повинна довіряти не сліпо, а раціонально прораховуючи ситуацію, відслідковуючи власні цілі й засоби. Лише така людина – захищена.

Висновок

Соціальний працівник активізує здатність людей вирішувати проблеми й виходити зі скрутних ситуацій; налагоджує зв'язки людей із системами, які забезпечують їхні ресурси, послуги й можливості; сприяє ефективному й гуманному функціонуванню цих систем; розвиває соціальну політику й виконує безліч інших функцій, що полегшують або роблять можливим актуалізацію власних особистісних, індивідуальних і соціальних ресурсів суб'єктів соціалізації.

Надаючи допомогу клієнтові, соціальний працівник повинен керуватися наступними засадами роботи: комплексністю, креативністю, принципом «внутрішнього спостерігача», зміцненням і розвитком позитивних установок.

Запитання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте основні принципи соціальної роботи.
2. Проаналізуйте професійні функції соціального працівника.
3. Охарактеризуйте особливості психологічної позиції соціального працівника.

РОЗДІЛ 2. ОСНОВНІ ВИДИ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАКТИЧНОГО ПСИХОЛОГА

Лекція 5

Психодіагностика як основа практичної діяльності практичного психолога

План лекції

- 5.1. Загальне уявлення про психодіагностику.

5.2. З історії розвитку психодіагностики.

5.3. Професійно-етичні аспекти психодіагностики.

5.4. Одержання психологічної інформації в роботі психодіагноста.

Література

1. Абрамова Г.С. Практическая психология: Учебник для вузов. – 4-е изд., перераб. и доп. – М.: Академический проект, 2000. –512с.

2. Бурлачук А.Ф., Морозов С.М. Словарь-справочник по психологической диагностике. – СПб.; Издательство "Питер". 2000. –528с.

3.Немов Р.С. Психология: В 3 кн. – 4-е изд. - М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2003. – 362с.

Основні поняття: психодіагностика, вимоги, принципи, психологічна інформація, психологічна допомога.

5.1. Загальне уявлення про психодіагностику

Психодіагностика – «постановка психологічного діагнозу», або ухвалення кваліфікованого рішення про наявний психологічний стан людини в цілому або якій-небудь окремо взятій психологічній властивості. Існує два розуміння психодіагностики:

– як науки - розробка нових методів і методик;

вірогідність результатів практичної психодіагностики;

основні процедури конструювання й перевірки науковості методів.

– як напрямку практичної психології – визначення професійних вимог;

передача знань, умінь і навичок;

розробка програм, засобів і методів практичної підготовки психолога.

Наукова й практична психодіагностика вирішує ряд типових *завдань*.

1. Установлення наявності в людині тієї або іншої психологічної властивості або особливості поведінки.

2. Визначення ступеня розвиненості даної властивості, її вираження в певних кількісних і якісних показниках.

3. Опис діагностуючих психологічних і поведінкових особливостей людини в тих випадках, коли це необхідно.

4. Порівняння ступеня розвиненості досліджуваних властивостей у різних людей.

Психодіагностика застосовується в медичній психології, в патопсихології, в інженерній психології, в психології праці, віковій психології, юридичній психології, консультативній психології.

Психодіагностика опирається на *основні принципи психології*:

– принцип відображення - суть його в тім, що адекватне відображення світу забезпечує людині ефективну регуляцію її діяльності;

– принцип розвитку орієнтує вивчення умов виникнення психічних явищ, тенденції їхньої зміни, якісних і кількісних характеристик цих змін;

– принцип діалектичного зв'язку сутності і явища дозволяє побачити взаємне зумовлювання цих філософських категорій на матеріалі психічної реальності за умови їхньої нетотожності;

– принцип єдності свідомості й діяльності: свідомість і психіка формуються в діяльності людини, діяльність одночасно регулюється свідомістю, психікою;

– особистісний принцип вимагає від психолога аналізу індивідуальних особливостей людини, враховування її конкретної життєвої ситуації.

Основні вимоги, запропоновані до вибору психодіагностичних методик:

валідність, надійність, точність;

методика, що обирається, повинна бути більш простою;

методика, що обирається, повинна бути зрозумілою й доступною не тільки для психолога, але й для досліджуваного;

інструкція до методики повинна бути простою, короткою й досить зрозумілою без додаткових роз'яснень;

обстановка й інші умови проведення психодіагностики не повинні містити в собі сторонніх подразників, що відволікають увагу досліджуваного.

Робота психодіагноста вимагає в першу чергу знання правил проведення методик і методів. Це ті професійні навички (застосування методик), які складаються на основі наукового знання й безпосереднього досвіду роботи з методикою, що не може бути включене у відрефлексоване наукове знання, тобто в нього входять такі найважливіші особистісні особливості людини, як інтуїція, індивідуальний досвід, індивідуалізований стиль мислення й інші особливості людини.

5.2. З історії розвитку психодіагностики

Історія розвитку сучасної психодіагностики починається з першої чверті 19 ст., тобто з початку так званого клінічного періоду розвитку в розвитку психологічних знань. Цей період характеризується тим, що ключову роль у добуванні й аналізі емпіричних психологічних знань про людину починають відгравати лікарі. Лікарів цікавлять причини походження важко виліковних і розповсюджених у ті роки в розвинених країнах світу клінічних захворювань і неврозів. Лікарі-психіатри починають вести в клініках Європи систематичні спостереження за хворими, записуючи й аналізуючи результати своїх спостережень. У цей час з'являються такі методи психодіагностики, як спостереження, опитування, аналіз документів. Однак у цілому психодіагностика в цей час носить ще дові-

льний характер, що проявляється в різних висновках і доводах, до яких приходять лікарі, спостерігаючи за тими самими хворими й вивчаючи їх за допомогою тих самих методів. Це, зокрема, відбувається тому, що методи психодіагностики в той час носять ще *якісний* характер.

Початком створення кількісних методів психодіагностики можна вважати другу половину 19 ст. – той час, коли під керівництвом видатного німецького психолога В.Вундта була створена перша експериментальна психологічна лабораторія. До цього ж часу відноситься відкриття основного психофізичного закону, що показує кількісний зв'язок між фізичними й психологічними явищами який прискорив створення засобів кількісної психодіагностики. Він відкрив можливість виміру психологічних явищ, і це відкриття призвело до створення так званих суб'єктивних шкал для виміру відчуттів. Відповідно до цього закону основним об'єктом виміру стали відчуття людини, і довгий час, аж до кінця 19 ст., практична психодіагностика обмежувалася виміром відчуттів.

Початковим періодом становлення сучасних методів психодіагностики, що стосуються основних психологічних процесів, властивостей і станів людини, варто вважати кінець 19 - початок 20 ст. У цей час досить активно й не без участі професійних психологів розвиваються ті галузі теорії імовірності й математичної статистики, на які згодом стали опиратися наукові методи кількісної психодіагностики.

Трохи пізніше почали використовуватися спеціальні засоби для кількісної психодіагностики психологічних явищ, наприклад, факторного аналізу. Уперше він був використаний для психодіагностики рис особистості й рівня інтелектуального розвитку.

Перша спеціальна психометрична установа була створена в Англії видатним англійським психологом Гальтоном в 1884 р. Він заснував антропометричну лабораторію, одним із завдань якої стало одержання статистичних даних про людські здібності. Відвідувачі цієї лабораторії мали

можливість виміряти свої здібності, і через цей психометричний експеримент пройшло близько 10 000 чоловік. Гальтон є ініціатором застосування статистики в психології, запропонував використовувати метод кореляції, залучив до співробітництва Пірсона й Фішера.

У другій половині 20-х років минулого сторіччя стали з'являтися нові психологічні, у тому числі інтелектуальні й особистісні тести, що дозволяють проводити психодіагностику різних процесів і властивостей людини (соціометрія Морено).

У 60-і роки 20 ст. створена основна кількість різноманітних психодіагностичних методик. Криза психологічної науки, що виникла саме на рубежі 19-го і 20-го сторіччя виявила недоліки старої, інтроспективної психології, пов'язані в першу чергу з відсутністю науково обґрунтованих засобів точної психодіагностики, особливо таких складних явищ, як здібності, інтелект і особистість. Розробка відповідних методів є початком виходу психології зі стану кризи, тому що знову створені методи дозволяли одержувати не суб'єктивні, а точні й об'єктивні знання про психологічні процеси, властивості й стани людини. У результаті досить швидко психологія збагатилася новими, більш надійними теоріями й стала не тільки гідною академічною, але й практично корисною наукою. Відкрилися широкі можливості для розвитку базованих на психодіагностиці прикладних галузей знань, у тому числі психології праці, психофізіології, інженерної і медичної психології, педагогічної психології.

Сучасна психодіагностика виділилася в окрему галузь наукових і практичних психологічних знань. Створено безліч психодіагностичних методик, число яких продовжує швидкими темпами збільшуватися.

У деяких країнах, наприклад у США, у Німеччині, з'явилися спроби комплексної систематизації й викладу психодіагностичних методів у ряді багатотомних наукових і практичних видань. Аналогічні спроби в останні роки з'явилися й у Росії, однак без єдиної концепції й належної наукової

основи. Під концепцією розуміється наявність достатньо обґрунтованої, детально продуманої системи, яку можна було б покласти в основу класифікації психодіагностичних методик. Під науковим обґрунтуванням розуміється наявність великого, теоретично обґрунтованого досвіду кваліфікації психодіагностичних методик, оцінки їх сильних і слабких сторін. Методики, які публікуються, не супроводжуються даними, що вказують на те, яким чином вони перевірялися і в якій мірі відповідають прийнятим критеріям науковості. Це не формальна вимога.

5.3. Професійно-етичні аспекти психодіагностики

Практична психодіагностика – це досить складна й відповідальна галузь професійної діяльності психологів. Вона вимагає відповідного утворення, професійної майстерності й може зачіпати долі людей, наприклад, коли на її основі ставиться медичний або судово-психологічний діагноз. У зв'язку з цим до психодіагностики й до психодіагностів пред'являють ряд соціально-етичних вимог. Частина з них включена в етичний кодекс практичного психолога. Всі вимоги можна представити у вигляді принципів:

– *принцип дотримання таємниці* психодіагностики припускає нерозголошення її результатів без персональної згоди на це особи, з якою проводилась психодіагностика;

– *принцип наукової обґрунтованості* психодіагностичної методики вимагає того, щоб вона, як мінімум, була валідною і надійною, тобто давала такі результати, яким цілком можна довіряти;

– *принцип ненанесення збитку* припускає, що результати психодіагностики в жодному разі не можна використовувати на шкоду тій людині, що піддається психодіагностиці;

– *принцип об'єктивності висновків* з результатів тестування вимагає

гає, щоб вони були науково обґрунтованими, тобто впливали з результатів тестування, проведеного за допомогою валідних і надійних методик;

– *принцип ефективності пропонуваних рекомендацій* пропонує, що такі рекомендації обов'язково повинні бути корисними для тієї людини, якій пропонуються.

До людей, що займаються психодіагностикою, пред'являються особливі кваліфіковані вимоги. Основні з них: відповідна теоретична підготовка, доскональні знання методик і правил їхнього застосування, наявність достатнього досвіду практичного використання відповідних методик.

Кожна методика не виникає на порожньому місці – вона з'являється й розвивається на базі деякої психологічної теорії того об'єкта, для діагностики якого призначена. Тести інтелекту, наприклад, опираються на наукові знання про його природу, структуру, значення й життєві прояви. Тести особистості виходять із певної теорії особистості, що включає в себе її наукове визначення, розуміння структури, розвитку й ознак, за якими можна об'єктивно судити про особистість даної людини. Кожна методика збагачена й одночасно збіднена тією теорією, що з нею зв'язана.

Досконале володіння методикою – вміння й навички, що стосуються процедури пред'явлення методики досліджуваним, аналізу й інтерпретації даних. Жоден психологічний тест не можна використовувати доти, поки експериментатор все добре не засвоїв і хоча б раз не перевірів даний тест на самому собі або на іншій людині. Яким би оригінальним сам по собі не був тест, при його застосуванні обов'язково необхідно враховувати ситуацію, індивідуальні здатності досліджуваних.

Суттєве значення має достатній досвід практичного застосування відповідної методики. Особливо це стосується проєктивних методик, виконання яких носить безперервний характер виконання, тому що тривалі

перерви у використанні методики ведуть звичайно до втрати необхідних знань, умінь і навичок і до зниження якості роботи з нею.

Чи обов'язковим для психодіагноста є наявність базової психологічної освіти, що відповідає диплому? Однозначну відповідь на це питання дати неможливо.

При проведенні психодіагностики необхідно дотримуватись наступних морально-етичних норм:

1. Людину не можна піддавати психологічному обстеженню проти її волі, за винятком особливих випадків судової або медичної практики, застережених законом.

2. Перед проведенням психологічного тестування людину необхідно попередити про те, що в процесі дослідження вона мимоволі може видати таку інформацію про себе, свої думки і почуття, що сама не усвідомлює.

3. Будь-яка людина, якщо це не заборонено законом, має право знати результати свого тестування, а також те, де, ким і як вони можуть бути використані.

4. Результати психологічного тестування надаються досліджуваному тим, хто проводить обстеження, у доступній для правильного розуміння формі.

5. При тестуванні неповнолітніх дітей їхні батьки або особи, що замінюють їх, мають право знати результати тестування дитини.

6. Основна відповідальність за належне застосування на практиці психологічних тестів лежить на психологах, особах і організаціях, що користуються ними.

5.4. Одержання психологічної інформації в роботі психодіагноста

Психодіагност – практик, який користується готовими методиками. Перед нами постає питання, як він одержує психологічну інформацію про клієнта?

По-перше, для розуміння засобів і способів одержання психологічної інформації необхідно розрізняти завдання клієнта й завдання психолога в ситуації психодіагностичної роботи.

Клієнт будує свою взаємодію із психологом-діагностом залежно від того, якою для нього представляється ця ситуація: ситуацією експертизи чи ситуацією психологічної допомоги.

Ситуація експертизи, у якій клієнт може знаходитися й не із власної волі (наприклад, ситуація судово-психологічної експертизи), перебудовує всі завдання взаємодії клієнта (підекспертного) і психодіагноста за типом соціальних завдань. Інакше кажучи, клієнт у ситуації експертизи гранично орієнтований на усвідомлення дотримання соціально схвалених форм поведінки, тобто прагне діяти правильно.

У ситуації надання психологічної допомоги взаємодія клієнта й психодіагноста будується зовсім по-іншому. Якщо психодіагност має справу із клієнтом, що вже почав формулювати своє психологічне завдання, то він зустрінеться з добрим до себе відношенням клієнта – відкритістю, спрямованістю на співробітництво. Клієнт готовий виконати всі інструкції, він вносить у них своє, уточнюючи, перепитує, просить ще й ще завдань. Ця ситуація різко підвищує вимоги до особистісних якостей психодіагноста, до його вміння не змішувати професійну роботу й особисті стосунки із клієнтом.

Психодіагностика, особливо практична психодіагностика - надзвичайно складна галузь практичної психології. Поки ми тільки мріємо про той час, коли наше суспільство буде готове до використання цих фахівців

з урахуванням необхідної спеціалізації усередині самої практичної психодіагностики, як це є в багатьох країнах світу.

Як психодіагност одержує психологічну інформацію про клієнта?

Звичайно, усе починається зі сприйняття іншої людини й спостереження за нею у ході обстеження, де вже використовуються конкретні методи й методики. Що нам дає *спостереження психодіагнosta*? Можна було б сказати – усе. І це буде вірно й не вірно. Вірно тому, що тіло людини, його рух, міміка й пантоміміка, тембр голосу й темп мови - все це дає велику розмаїтість психологічної інформації, тільки встигай записувати. Не вірно тому, що ця інформація може бути усвідомлена людиною, і вона буде себе подавати, представляти, замість того щоб бути собою. От і перетворюється ця інформація в інше питання: «чи завжди вона така?» Відповісти на нього необхідно, тому що в іншому разі психологічна інформація перестає бути такою.

Спостереження психодіагнosta базується на його знаннях про вікову норму поведінки, які дозволяють фіксувати реальну відповідність або невідповідність від того, що він бачить при спостереженні. Класифікація фактів реального поводження клієнта дозволяє формулювати гіпотезу для рішення психологічного завдання.

Щоб обстеження дало можливість одержати достовірну інформацію, психодіагност відновлює більш широкий контекст походження симптомів, задаючи питання у *вигляді клінічної бесіди*.

Працюючи з методиками, психодіагност використовує не одну методику, а – батарею методик. Вибір методик не може бути довільним, він як мінімум повинен відповідати наступним вимогам:

- адекватність поставленого клієнту завдання;
- адекватність психологічної теорії, у рамках якої працює психодіагност;

– інтерпретація отриманих результатів повинна виходити з того, що певний результат може бути обумовлений різними механізмами психічної діяльності.

Таким чином, одержання психологічної інформації в роботі психодіагноста – це організація взаємодії із клієнтом, у ході якої можуть бути отримані дані, що відображають його психічну реальність у результатах спостереження, клінічної бесіди, при роботі з методиками, проінтерпретованими психологом.

Висновок

Робота психодіагноста вимагає в першу чергу знання правил проведення методик і методів. Це ті професійні навички застосування методик, які здобуваються на основі наукового знання й безпосереднього досвіду роботи з методикою, що не можуть бути включені у відрефлексоване наукове знання, тобто в нього входять такі найважливіші особистісні особливості людини, як інтуїція, індивідуальний досвід, індивідуалізований стиль мислення й інші особливості людини.

Запитання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте основні принципи психодіагностики.
2. Основні вимоги, пропоновані до вибору психодіагностичних методик:
3. Охарактеризуйте морально-етичні норми, яки необхідно дотримуватись при проведенні психодіагностики.
4. Основні способи одержання психологічної інформації в роботі психодіагноста.

Лекція 6

Психологічне консультування в діяльності практичного психолога

План лекції

- 6.1. Особливості й види психологічного консультування.
- 6.2. Мета й завдання психологічного консультування.
- 6.3. Інтерв'ю як основний метод психологічного консультування.

Література

1. Абрамова Г.С. Практическая психология: Учебник для вузов. – 4-е изд., перераб. и доп. – М.: Академический проект, 2000. –512с.
- 2.Немов Р.С. Психология: В 3 кн. – 4-е изд. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС. 2003. – 362с.
3. Кочюнас Р. Основы психологического консультирования. – М.:Смысл. 2000. –182с.

Основні поняття: психологічне консультування; психолог-консультант; клієнт; замовник; одержувач психологічної інформації; сімейне консультування; психолого-педагогічне, ділове консультування; індивідуальне й групове консультування.

6.1. Особливості й види психологічного консультування

Психологічним консультуванням є особлива галузь практичної психології, пов'язана з наданням з боку фахівця-психолога безпосередньої психологічної допомоги людям, які мають потребу в ній, у вигляді порад і рекомендацій.

Головне завдання психолога-консультанта полягає в тому, щоб створити для нормального, психічно здорового клієнта умови для створення їм усвідомлених нешаблонних способів дій, які дозволили б йому діяти відповідно до можливостей культури.

Психологові-консультантові треба вступити в таку взаємодію із клієнтом, щоб він сам міг знайти нові способи дій, нові переживання, нові думки, нові цілі для подальшого життя.

При цьому психолог, незалежно від його теоретичної орієнтації, використовує у своїй роботі такі поняття, як життя, сенс життя, місце людини в житті, цінності, індивідуальність.

Професійна діяльність практичного психолога пов'язана з поняттям замовника, клієнта й користувача психологічної інформації. Хто вони, ці люди? Загальна відповідь - це дорослі й діти.

Хто ж є клієнтом практичного психолога? *Клієнтом* є людина (дорослий або дитина), що повідомляє психологічну інформацію, тобто передає практичному психологові знання про себе або про інших людей. Він вважає себе прямо або побічно відповідальним за отримання цієї психологічної інформації.

Замовник – це людина, що повідомляє практичному психологу психологічну інформацію. При цьому він не бачить своєї ролі в її походженні, він не вважає себе відповідальним за її походження.

Особливість роботи практичного психолога полягає в тому, щоб у ситуації прийняття замовлення на свою роботу визначити, з ким він має справу – із замовником чи з клієнтом. Суть полягає в тому, щоб з високим ступенем вірогідності відтворити походження психологічної інформації, з якою він збирається працювати. Для цього він повинен мати відповідні професійні навички, що дозволяють визначити походження психологічної інформації.

Кому і з якою метою може бути передана отримана *психологічна інформація*? Відносно психологічної інформації про дітей до 14 років це питання вирішується однозначно: психологічна інформація повідомляється людям, які відповідають за дитину, тобто їх батькам. Дорослій людині повідомляють отриману психологічну інформацію, її призначення, а також критерії оцінки отриманої психологічної інформації з погляду замовника на неї.

Психологічне консультування проводиться в заздалегідь визначений час, у спеціально обладнаному для цього приміщенні й у конфіденційній обстановці.

Один сеанс психологічного консультування проходить у формі особистої бесіди психолога із клієнтом, що триває в середньому від декількох десятків хвилин до півтори, двох і більше годин. У ході цієї бесіди клієнт розповідає психологові про себе, про свою проблему. Психолог, у свою чергу, уважно вислухає клієнта, намагаючись вникнути в суть його проблеми, розібратися в ній, прояснити її як для себе, так і для самого клієнта.

Поради й рекомендації, пропоновані клієнтові психологом-консультантом, у більшості випадків розраховані на те, щоб, самостійно скориставшись ними, клієнт зміг повністю впоратися зі своєю проблемою без допомоги психолога-консультанта.

Психологічне консультування – це надання психологічної допомоги людям, засноване на переконаності в тім, що кожна фізично й психічно здорова людина в змозі впоратися майже з усіма виникаючими в її житті психологічними проблемами. Клієнт, однак, далеко не завжди виразно й точно знає заздалегідь, у чому полягає суть проблеми і як її найкраще вирішувати, опираючись на свої власні чинності й можливості. У цьому йому й повинен надати допомогу професійно підготовлений психолог-консультант. Це і є **основне завдання** психологічного консультування.

Хто ж і навіщо звертається до психолога-консультанта? Найчастіше до психолога-консультанта звертаються люди, що перебувають у стані фізичного й психологічного здоров'я в зоні підвищеного ризику, люди які мають ті або інші емоційні відхилення, люди, які не дуже добре пристосовані до життя, й т.ін.

Що ж шукають люди в психолога-консультанта?

Деякі клієнти, загалом, знають, як вирішувати свою проблему, і шукають у психолога-консультанта тільки емоційної підтримки. Інші не знають, як упоратися із проблемою, і йдуть до психолога за порадою. Треті не цілком упевнені в собі або не знають, що конкретно вибрати з наявних у них можливостей для рішення своєї проблеми. Четвертим – це здебільшого самотні люди – просто треба з кимось поговорити по душах.

Професійна позиція психолога-консультанта така, що він повинен приймати всіх без винятку клієнтів, уважно, доброзичливо, по-людськи ставитися до них, незалежно від того, хто вони, навіщо прийшли до нього, як настроєні і яку мету переслідують.

Чим психологічне консультування відрізняється від інших видів практичної психологічної допомоги людині?

1. Допускає короткочасний період і епізодичний характер особистих контактів психолога-консультанта із клієнтом.

2. Психолог-консультант в основному тільки дає поради клієнтові, а їхня практична реалізація стає справою самого клієнта.

3. У психологічному консультуванні психодіагностика на початку роботи із клієнтом повинна зводитися до мінімуму й в основному опирається на результати безпосереднього спостереження консультанта за поведінки клієнта.

4. Консультант-психолог не обов'язково повинен володіти прийомами й методами психотерапії, за винятком тих, які він може застосувати в самій консультаційній практиці.

Оскільки в психологічному консультуванні потребують допомоги різні люди й за допомогою вони звертаються з різних приводів, психологічне консультування можна розділити на види:

сімейне консультування – консультування з питань, що виникають у людини в родині;

психолого-педагогічне консультування – питання виховання й навчання дітей, підвищення педагогічної кваліфікації дорослих людей, керування дитячими й дорослими групами й колективами;

ділове консультування – пов'язане з вирішенням людьми ділових проблем (вибір професії, організація праці, підвищення працездатності, ведення ділових переговорів).

6.2. Мета й завдання психологічного консультування

Консультування як основний вид психологічної практики переслідує **наступні цілі:**

1. Надання оперативної допомоги клієнтові у вирішенні проблем, які у нього виникають.

У людей часто виникають такі проблеми, які вимагають термінового втручання, невідкладного рішення, такі, на вирішення яких клієнт не має можливості витратити багато часу і коштів. Подібні проблеми звичайно називають оперативними, і аналогічна назва закріплюється за відповідними рішеннями. Одержання термінової психологічної допомоги у формі усної консультації при вирішенні оперативних проблем стає незамінним. *Наприклад*, у працівника якої-небудь установи може з'явитися серйозна, потребує термінового вирішення проблема, що, наприклад, має бути влагоджена в спілкуванні зі своїм безпосереднім начальником під час короткої зустрічі, призначеної на один з найближчих днів. У родині в чоловіка або дружини зненацька різко можуть ускладнитися стосунки із

дружиною або з ким-небудь із його родичів. У результаті цього в даній родині може скластися складна, загрожуюча серйозними несприятливими наслідками обстановка.

2. Надання клієнтові допомоги у вирішенні тих питань, з якими він цілком би зміг упоратися самостійно без втручання, без безпосередньої й постійної участі психолога в його справах, тобто там, де спеціальні професійні психологічні знання, як правило, не потрібні, а необхідні лише загальні, життєві, засновані на здоровому глузді поради. *Наприклад*, раціональний розподіл часу між різними видами діяльності, визначення оптимального для себе режиму праці й відпочинку.

3. Надання тимчасової допомоги клієнтові, що насправді має потребу в тривалому, більш-менш постійному психотерапевтичному впливі, але з тих або інших причин не в змозі розраховувати на неї в цей момент. У цьому випадку психологічне консультування використовується як засіб надання поточної, оперативної допомоги клієнтові, яка стримує прогресивний розвиток негативних процесів, що перешкоджає подальшому ускладненню проблеми, з якою зіштовхнувся клієнт. Так, наприклад, може виявитися досить несподівана поява у клієнта стану депресії.

4. Коли у клієнта вже є правильне розуміння своєї проблеми й він, у принципі, готовий сам приступити до її вирішення, але в чомусь ще сумнівається, не цілком впевнений у своїй правоті, тоді в процесі проведення психологічного консультування клієнт, спілкуючись із психологом, одержує з його боку необхідну професійну й моральну підтримку, і це надає йому впевненості у собі.

5. Надання допомоги клієнтові в тому випадку, коли ніякої іншої можливості, крім одержання консультації, у нього немає. У цьому випадку, проводячи психологічне консультування, психолог-консультант повинен дати зрозуміти клієнтові, що він насправді має потребу в одержан-

ні більш ґрунтовної, досить тривалої психокорекційної або психотерапевтичної допомоги.

6. Коли психологічне консультування застосовується не замість інших способів надання психологічної допомоги клієнтові, а разом з ними, на додаток до них з розрахунком на те, що не тільки психолог, але й сам клієнт займеться вирішенням виниклої проблеми.

7. У тих випадках, коли готового рішення в психолога-консультанта немає, оскільки ситуація виходить за рамки його компетенції, він повинен надати клієнтові хоча б якусь, нехай навіть мінімальну й недостатньо ефективну допомогу.

У всіх цих і інших подібних випадках психологічне консультування вирішує наступні **основні завдання**:

1. Уточнення (прояснення) проблеми, з якою зіштовхнувся клієнт.
2. Інформування клієнта про суть виниклої в нього проблеми, про реальну міру її серйозності (Проблемне інформування клієнта).
3. Вивчення психологом-консультантом особистості клієнта з метою з'ясування того, чи зможе клієнт самостійно впоратися з виниклою в нього проблемою.
4. Чітке формування порад і рекомендацій клієнту із приводу того, як щонайкраще вирішити його проблему.
5. Надання поточної допомоги клієнтові у вигляді додаткових практичних порад, пропонованих у той час, коли він уже приступив до вирішення своєї проблеми.
6. Навчання клієнта тому, як найкраще попередити виникнення в майбутньому аналогічних проблем (завдання психопрофілактики).
7. Передача психологом-консультантом клієнтові елементарних, життєво необхідних психологічних знань і вмінь, освоєння й правильне використання яких можливе самим клієнтом без спеціальної психологічної підготовки.

6.3. Інтерв'ю як основний метод психологічного консультування

Описуючи інтерв'ю, як основний метод психологічного консультування, ми виходимо з наступних (попередніх) міркувань: психолог-консультант працює із замовленням клієнта. Якщо це замовлення припускає діалогічну роботу, то воно проводиться в спеціально призначений час. Психолог-консультант не займається постановкою діагнозу, він аналізує ситуацію клієнта як унікальну, застосовуючи для цього аналізу спеціальні знання.

Інтерв'ю і є одним зі спеціальних методів аналізу унікальної ситуації замовлення клієнта з метою створення для нього альтернативних варіантів дій, переживань, почуттів, думок, цілей, тобто з метою створення більшої мобільності його внутрішнього світу.

Що відрізняє інтерв'ю від інших методів роботи практичного психолога? Насамперед, інтерв'ю завжди індивідуалізовано, воно припускає побудову предмета взаємодії психолога і клієнта. Предметом взаємодії буде внутрішній світ людини.

Практичний психолог, що працює із клієнтом, вносить в інтерв'ю власний світогляд. Якщо психолог схильний нав'язувати свою точку зору клієнтові, то це може призвести до нездатності чути клієнта, що зруйнує ситуацію взаємодії. Психолог, щоб працювати ефективно, не повинен починати роботу з упередженими ідеями про те, як повинен бути влаштований світогляд клієнта. Практична робота психолога – це робота з конкретно індивідуальністю людини. Психолог і клієнт – це дві різні людини, які зустрічаються під час інтерв'ю. Незалежно від його успішності обидва учасника інтерв'ю, у результаті взаємодії, змінюються.

У літературі звичайно описується п'ять стадій інтерв'ю.

Перша стадія інтерв'ю – структурування, досягнення взаєморозуміння або, як її часто називають, – «Привіт».

Які цілі вирішуються психологом і клієнтом на цій першій стадії, що може тривати від декількох секунд до десятка хвилин.

Психолог структурує ситуацію, визначаючи, що буде темою його взаємодії із клієнтом. Він дає клієнтові інформацію про свої можливості. При цьому психолог вирішує проблеми встановлення контакту, відповідності із клієнтом.

Клієнт на цій стадії інтерв'ю вирішує завдання досягнення психологічного комфорту, тобто завдання емоційного й когнітивного сприйняття ситуації інтерв'ю й особистості психолога.

Друга стадія інтерв'ю звичайно починається зі збору інформації про контекст теми: відбувається виділення проблеми; вирішується питання про ідентифікацію потенційних можливостей клієнта. Маркування цієї стадії – «У чому проблема?».

Психолог вирішує наступні питання: навіщо клієнт прийшов? Як бачить свою проблему? На матеріалі заявленої теми психолог усвідомлює позитивні можливості клієнта у вирішенні проблеми.

Коли цілі *клієнта* будуть чітко зрозумілі, психолог повертається до визначення теми.

Третю стадію можна позначити так; бажаний результат. Маркування цієї стадії інтерв'ю – «Чого ви хочете домогтися?»

Психолог допомагає клієнтові визначити свій ідеал, вирішити питання про те, яким він хоче бути. Обговорюється також питання про те, що відбудеться, коли бажаний результат буде досягнутий.

Деякі клієнти починають саме із цього етапу. Якщо психологові вже ясні цілі клієнта, то рекомендації повинні бути дані негайно.

Четверта стадія інтерв'ю являє собою вироблення альтернативних рішень. Маркування цієї стадії – «Що ще ми можемо зробити із цього приводу?»

Психолог і клієнт працюють із різними варіантами вирішення проблеми. Вони досліджують особистісну динаміку клієнта, і цей етап може бути тривалим.

Психолог повинен ураховувати, що вірне для нього вирішення може бути невірним для клієнта, у той же час для деяких клієнтів потрібні чіткі директивні рекомендації.

П'ята стадія інтерв'ю – узагальнення попередніх етапів, перехід від навчання до дії. Маркування цього етапу - «Ви будете робити це?».

Психолог вживає заходи щодо зміни думок, дій і почуттів клієнтів у їхньому повсякденному житті поза ситуацією інтерв'ю. Із практики консультивання відомо, що багато клієнтів нічого не роблять для зміни.

Можна виділити сім основних напрямків ефективності інтерв'ю:

1. Іntenціональність, тобто, скільки напрямків для розвитку клієнта ви можете, як психолог, запропонувати? Скільки можливостей з'явилося у вашого клієнта після вашої спільної роботи з ним?

2. Творче прийняття рішень. Клієнт сам задає цілі інтерв'ю або це робите ви? Чи включений у коло проблем пошук позитивних сторін? Чи є у вас хоча б три альтернативи для дії? Як протікає процес ухвалення рішення в клієнта?

3. Чи можете ви здійснити цілеспрямований вплив на клієнта?

4. Індивідуальна й культурна емпатія. Чи здатні ви стати на точку зору клієнта, застосовуючи індивідуальну емпатію, безпосередність, конкретність і позитивний погляд? Чи додалося в клієнта поваги до інших особистостей?

5. Навички спостереження за клієнтом. Чи здатні ви спостерігати й відобразити вербальну й невербальну мову клієнта? Чи здатні ви виділити ключові слова у висловленнях клієнта? Як клієнт ставиться до них?

6. Взаємодія оточення-оточення-особистість-оточення. Чи вмієте ви створити оточення для росту й розвитку клієнта?

7. Інтеграція. Чи вмієте ви об'єднати методи, якості, конструкції в інтерв'ю, здатні викликати в клієнта позитивні зрушення?

Природно, що найважливішим показником успішності інтерв'ю будуть переживання клієнта, які можуть бути описані в узагальненому вигляді так: "Я став іншим".

Робота психолога-консультанта вимагає постійної особистісної й професійної рефлексії, що висуває високі вимоги до енергетичних можливостей професіонала, до його нервово-психічної стабільності.

Висновок

Психологічне консультування – це відносно нова галузь професійної діяльності психолога, що порівняно недавно виділилася як самостійна сфера діяльності поряд з такими традиційними формами роботи, як наукові дослідження, викладання психології, психологічна корекція й психодіагностика. Вона вимагає спеціальної, досить ґрунтовної професійної підготовки, яку не можна просто замінити знаннями й уміннями.

Знання в області психологічного консультування є обов'язковими не тільки для тих, які збираються стати практичними психологами, але також для соціальних працівників і дефектологів.

Без психологічного консультування зараз не обходиться жодна програма вузівської підготовки психологів.

Запитання для самоконтролю

1. Основні завдання психологічного консультування.
2. Чим психологічне консультування відрізняється від інших видів практичної психологічної допомоги людині?
3. Основні види психологічного консультування.
4. Охарактеризуйте основні стадії інтерв'ю.
5. Основні напрямки ефективності інтерв'ю.

Лекція 7

Психокорекція як напрямок у діяльності практичного психолога

План лекції

- 7.1. Особливості й види психокорекції.
- 7.2. Принципи психокорекційної роботи.
- 7.3. Мета й завдання психокорекційної роботи.
- 7.4. Види моделей корекційних програм.

Література

1. Абрамова Г.С. Практическая психология: Учебник для вузов. – 4-е изд., перераб. и доп. – М.: Академический проект, 2000. –512с.
2. Гуревич К.М. Принцип коррекционности в методиках психологической диагностики: Учебник для вузов. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Академический Проект. 2002. – 351с.
3. Диагностическая и коррекционная работа школьного психолога: Сб. науч. трудов / Отв. ред. И.В.Дубровина. – М.: Академический проект. 1987. – 168с.

Основні поняття: корекція, психокорекційна робота, модель, програма, блок.

7.1. Особливості й види психокорекції

Досить дискусійним, і до сьогодні, є питання про поділ двох сфер психологічної допомоги – психологічної корекції й психотерапії. Як у психокорекції, так і в психотерапії пред'являються подібні вимоги до особистості клієнта й фахівця, що надає допомогу; до рівня його професійної підготовки, кваліфікації й професійних навичок; використовують-

ся однакові процедури й методи; пред'являються однакові вимоги; допомога виявляється в результаті специфічної взаємодії між клієнтом і фахівцем.

На думку Ю.Е.Альошиної, розходження термінів «психокорекція» і «психотерапія» виникло не у зв'язку з особливостями роботи, а з укоріненою думкою, що психотерапією можуть займатися люди, що мають спеціальну медичну освіту.

На думку Р.С.Немова, різниця між поняттями «психокорекція» і «психотерапія» полягає в наступному: *психотерапія* – це система медикопсихологічних засобів, застосовуваних лікарем для лікування різних захворювань, *психокорекція* – сукупність психологічних прийомів, використовуваних психологом для виправлення недоліків психології або поведінки психічно здорової людини.

Психокорекція – це система заходів, спрямованих на виправлення недоліків психології або поведінки людини, за допомогою спеціальних заходів психологічного впливу.

Психокорекції підлягають недоліки, що не мають органічної основи й не представляють собою таких стійких якостей, які формуються досить рано й надалі практично не змінюються.

Психокорекційні заходи можна класифікувати:

1. За характером спрямованості:

- симптоматична;
- каузальна.

Симптоматична корекція (корекція симптомів), як правило, передбачає короткочасний вплив з метою зняття гострих симптомів відхилень у розвитку, які заважають перейти до корекції каузального типу,

Каузальна (причинна) **корекція** спрямована на джерела й причини відхилень. Даний вид корекції більш тривалий за часом, вимагає значних

зусиль, однак більш ефективний в порівнянні із симптоматичною корекцією.

2. За змістом:

- пізнавальної сфери;
- особистості;
- афективно-вольової сфери;
- поведінкових аспектів;
- міжособистісних стосунки;
- внутрішньогрупових взаємин (сімейних, подружніх, колективних);
- стосунки батьків і дітей.

3. За наявності програм:

- програмовану;
- імпровізовану.

4. За формою роботи:

- індивідуальну;
- групову;
- у закритій природній групі (родина, клас, співробітники);
- у відкритій групі для клієнтів з подібними проблемами;
- змішану форму (індивідуально-групову).

5. За характером керування впливами:

- директивну;
- не директивну.

6. За тривалістю:

- дуже коротку (триває хвилини або години й спрямована на дозвіл актуальних ізольованих проблем і конфліктів. Її ефект може бути нестійким);
- коротку (триває кілька годин і днів. Застосовується для рішення актуальної проблеми, ніби «запускає» процес зміни, що триває й після завершення зустрічей);

– тривалу (триває місяці, у центрі уваги – особистісні вирішення проблем);

– тривалу (триває роки й зачіпає сфери свідомого й несвідомого).

7. За масштабами розв'язуваних завдань:

– загальну (заходи загальнокорекційного порядку, що нормалізують психофізичне, емоційне навантаження відповідно до вікових і індивідуальних можливостей);

– приватну (набір психолого-педагогічних впливів, що представляють собою адаптовані для дитячого й підліткового віку психокорекційні прийоми й методики, які використовуються в роботі з дорослими. Кожний прийом має декілька напрямків психокорекційного впливу);

– спеціальну (комплекс прийомів, методик і організаційних форм роботи із клієнтом або групою клієнтів одного віку). Основні завдання - формування особистості, окремих її властивостей або психічних функцій, що проявляються у відхиленій поведінці і утрудненій адаптації. Вона покликана виправляти наслідки неправильного виховання.

7.2. Принципи психокорекційної роботи

Основними принципами психокорекційної роботи є наступні:

1. *Принцип єдності діагностики й корекції* є основною корекційною роботою, тому що ефективність корекційної роботи на 90% залежить від комплексності, старанності й глибини попередньої діагностичної роботи.

2. *Принцип нормативності розвитку*. Нормативність розвитку варто розуміти як послідовність вікових стадій онтогенетичного розвитку.

3. *Принцип корекції «зверху– вниз»*. Даний принцип розкриває спрямованість корекційної роботи. У центрі уваги психолога стоїть завт-

рішній день розвитку, а основним змістом корекційної роботи є *створення «зони найближчого розвитку»* для клієнта. Корекція за принципом «зверху – вниз» націлена на своєчасне формування психологічних новоутворень.

4. *Принцип корекції «знизу – нагору».* Основний зміст корекційної роботи – вправи й тренування вже наявних психологічних здібностей, тобто корекція поведінки повинна будуватися, як підкріплення вже наявних шаблонів поведінки з метою закріплення соціальнобажаної поведінки й гальмування соціальнонебажаної поведінки.

5. *Принцип системності розвитку психологічної діяльності.* Цей принцип задає необхідність обліку в корекційній роботі профілактичних завдань, що розвиваються. Системність цих завдань відображає взаємозв'язок різних сторін особистості та її нерівномірність.

Реалізація цього принципу в корекційній роботі забезпечує спрямованість на усунення причин і джерел відхилення в психічному розвитку.

6. *Діяльний принцип корекції.* Цей принцип визначає сам предмет додатка корекційних зусиль, вибір засобів і способів досягнення мети, тактику проведення корекційної роботи, шляхи й способи реалізації поставлених цілей.

Суть його полягає в тім, що генеральним способом корекційно-розвиваючого впливу є організація активної діяльності клієнта, у ході реалізації якої створюються умови для орієнтування у важких, конфліктних ситуаціях, організується необхідна основа для позитивних зрушень у розвитку особистості. Сама корекційна робота будується не як просте тренування навичок і вмінь, а як цілісна осмислена діяльність, яка природно й органічно вписується в систему повсякденних життєвих відносин клієнта.

7.3. Мета й завдання психокорекційної роботи

Психокорекційні заходи спрямовані на виправлення відхилень у розвитку – це і є головним завданням.

У практиці корекційної роботи виділяють різні моделі пояснення причин труднощів у розвитку.

Біологічна модель пояснює відхилення в розвитку зниженням темпу органічного дозрівання.

Медична модель виносить проблеми, труднощі й відхилення аномального розвитку.

Педагогічна модель виявляє та пояснює причини відхилень у явищах соціальної й педагогічної занедбаності дитини.

Діяльна модель пояснює несформованість провідного типу діяльності та інших, типових для даної вікової стадії видів діяльності.

Інтераціоналістська модель підкреслює значення збоїв і порушень взаємодії між особистістю й середовищем.

Постановка цілей корекційної роботи прямо пов'язана з теоретичною моделлю психічного розвитку й визначається нею.

При конкретизації цілей корекції необхідно керуватися наступними правилами:

1. Мета корекції повинна формуватися в позитивній (включає опис тих форм поведінки, діяльності, структури особистості й пізнавальних здібностей, які повинні бути сформовані в клієнта), а не в негативній формі (являє собою опис поведінки діяльності, особистісних особливостей, які повинні бути усунуті в клієнта).

2. Мета корекції повинна бути реалістична й співвіднесена із тривалістю корекційної роботи і можливостями перенесення клієнтом нового позитивного досвіду та засвоєних на корекційних заняттях способів дії в реальну практику життєвих відносин.

3. Потрібно пам'ятати, що ефективність корекційної роботи проявляється протягом досить тривалого тимчасового інтервалу.

7.4. Види моделей корекційних програм

Для здійснення корекційних впливів необхідні створення й реалізація певної моделі корекції:

Загальна модель корекції – це система умов оптимального вікового розвитку особистості в цілому. Вона визначає розширення, поглиблення, уточнення уявлення людини про навколишній світ, про людей, суспільні події, про зв'язки й відносини між ними й т.ін.

Типова модель заснована на організації практичних дій на різних основах; спрямована на оволодіння різними компонентами дій та їх поетапне формування.

Індивідуальна модель містить у собі визначення індивідуальної характеристики психічного розвитку клієнта, його інтересів, типових проблем.

Існують *стандартизовані й вільні* корекційні програми.

У *стандартизованій програмі* чітко розписані етапи корекції, необхідні матеріали, вимоги, пропоновані для учасників даної програми.

Вільну програму психолог складає самостійно, визначаючи мету й завдання етапів корекції, використовуючи хід зустрічі, намічаючи орієнтири результату досягнень для переходу до наступних етапів психокорекції.

Цілеспрямований вплив на клієнта здійснюється через психокорекційний комплекс, що складається з декількох взаємозалежних блоків:

Діагностичний - діагностика особливостей розвитку особистості, виявлення факторів ризику, формування загальної програми психологічної корекції.

Настановний - спонукання до бажання взаємодіяти, зняття тривожності, підвищення впевненості клієнта в собі, формування бажання до співпраці із психологом і до бажання що-небудь змінити у своєму житті.

Корекційний – гармонізація й оптимізація розвитку клієнта, перехід від негативної фази розвитку до позитивної, оволодіння засобами взаємодії з середовищем і самим собою.

Блок оцінки ефективності корекційних впливів – зміна психологічного змісту й динаміки реакцій, сприяння появи позитивних поведінкових реакцій і переживань, стабілізація позитивної самооцінки.

Висновок

Психокорекція орієнтована на клінічно здорову особистість, яка має у повсякденному житті психологічні труднощі, проблеми, скарги невротичного характеру, а також на людей, що почувають себе добре, однак бажають змінити своє життя.

Запитання для самоконтролю

1. Поняття психокорекції та основні психокорекційні заходи.
2. Принципи психокорекційної роботи.
3. Охарактеризуйте види моделей корекційних програм.